

Vilniaus Universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Vilma Švedienė

Socialinio darbo programa

Magistro darbas

**DELINKVENTINIO ELGESIO PAAUGLIŲ RESOCIALIZACIJA
SPECIALIUOSE AUKLĖJIMO IR GLOBOS NAMUOSE**

Darbo vadovė: lekt. Birutė Švedaitė - Sakalauskė

Vilnius

2008

T U R I N Y S

Santrauka

Summary

Įvadas

1. Paauglių (nepilnamečių) delinkventinio elgesio samprata

2. Socialinių veiksnių įtaka paauglio (nepilnamečio) socializacijai

2.1. Šeimos įtaka nepilnamečio asmenybei

2.2. Mokymo įstaigos įtaka nepilnamečio asmenybei

2.3. Bendraamžių poveikis nepilnamečio asmenybei

2.4. Visuomenės informavimo priemonių poveikis nepilnamečio asmenybei

3. Delinkventinio elgesio paauglių (nepilnamečių) resocializacija specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose

3.1. Resocializacijos samprata

3.2. Nepilnamečių resocializacijos sistema

3.3. Resocializacijos priemonės, taikomos specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose, ir jų ypatumai

4. Tyrimo metodika

4.1. Tyrimo tikslai ir uždaviniai

4.2. Tiriamieji

4.3. Tyrimo metodika

5. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Išvados

Literatūros sąrašas

Priedai

Santrauka

Darbo objektas – delinkventinio elgesio paauglių resocializacija specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose.

Darbo tikslas – atlikti nepilnamečių socializacijos veiksnių, resocializacijos sampratos ir jos sistemos, resocializacijos priemonių, taikomų specialiuose vaikų auklėjimo namuose, ypatumų analizę, taip pat ištirti specialiuose vaikų auklėjimo namuose gyvenančių nepilnamečių nuomonę ir požiūrį į taikomas resocializacijos priemones.

Darbo uždaviniai – pateikti mokslo literatūros analizę nepilnamečio delinkventinio elgesio sampratos turinio, socialinių veiksnių reikšmės nepilnamečių socializacijos procesui, delinkventinio elgesio nepilnamečių resocializacijos sampratos ir jos sistemos Lietuvoje, taip pat resocializacijos priemonių, taikomų specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose, ypatumų klausimais; ištirti Veliučionių ir Vilniaus specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose esančių nepilnamečių nuomonę ir požiūrį į taikomas resocializacijos priemones, taip pat palyginti berniukų ir mergaičių požiūrį į taikomas resocializacijos priemones.

Empirinio tyrimo metodika. Tyrimo duomenys buvo renkami pateikiant tiriamiesiems darbo autorės sudarytą pusiau uždaro tipo anketą. Anketos pagrindiniai klausimai buvo orientuoti į paauglių, esančių specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose, mokymąsi, laisvalaikį, santykius su šeimos nariais, konfliktų sprendimo būdus, elgesio vertinimą.

Tyrimo vadovautasi konfidencialumo ir laisvanoriškumo principais. Duomenys apdoroti naudojant statistinių duomenų apdorojimo paketo SPSS (Statistical Package for Social Science) 12.0 versiją. Taikyti dažnių lentelių, porinių dažnių lentelių, Chi kvadrato kriterijus (χ^2), Studento t-kriterijus nepriklausomoms imtims, Spearman'o koreliacijų metodas.

Tyrimas buvo atliekamas berniukams skirtuose Veliučionių specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose, – tyrime dalyvavo 23 berniukai, ir mergaitėms skirtoje Vilniaus specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose, – tyrime dalyvavo 27 mergaitės. Tyrimas atliktas 2007 metais. Tiriamųjų amžius 12 - 18 metų.

Tyrimo rezultatai. Veliučionių ir Vilniaus socializacijos centruose, auklėtinių nuomone, resocializacija vykdoma kryptingomis priemonėmis (švietimu, profesiniu mokymu, drausme, socialiai vertingu laisvalaikiu ir pan.), tačiau jos efektyvumas galėtų ir turėtų būti didesnis.

Priežiūros įstaigose nepakanka vaikų poreikius ir resocializacijos tikslus atitinkančių laisvalaikio praleidimo formų.

Pagrindinė priežastis, dėl kurios vaikai lanko mokyklą bei mokosi profesijos, yra suvokimas, kad nebaigus mokyklos ir neturint profesijos bus sunku susirasti darbą.

Pagrindinis respondentų nurodytas tarpusavio nesutarimų sprendimo būdas yra bandymas kalbėtis. Pažymėtina, kad priežiūros įstaigoje muštynių, kaip nesutarimų sprendimo būdo, visiškai nesirenka mergaitės.

Beveik trečdalis mergaičių nuomone, joms niekas nepadeda spręsti tarpusavio konfliktus.

Didžiausia daugumos respondentų vertybė yra šeima. Respondentų nuomonė rodo šeimos svarbą sėkmingam resocializacijos procesui, todėl labai svarbu stiprinti ryšius su šeima ir siekti gerinti socialinę aplinką, į kurią grįš tiriamasis.

Dauguma respondentų savo ateitį sieja su mokslu bei darbu. Kita vertus, mokymąsi tik pusė respondentų vertina patenkinamai. Pažymėtina, jog net trečdalis berniukų nemąsto apie ateitį ar net planuoja tęsti delinkventinį elgesį, o tai parodo, kad resocializacijos procesas jiems dar nepadarė teigiamo poveikio.

Šie rezultatai gali būti panaudoti įvertinant, ar Veliučionių ir Vilniaus specialiuose vaikų auklėjimo namuose taikomos resocializacijos priemonės nukreiptos į delinkventinio elgesio veiksnių neutralizavimą. Taip pat pasinaudojus jais, galima rengti pasiūlymus priemonių tobulinimui ir įgyvendinimo efektyvumo didinimui.

Summary

The object of this work is the resocialization of teenagers with delinquent behavior in home of special care and education.

The purpose of the work is to analyse the socialization factors of teenagers, socialization conception, and system measures and peculiarities of the resocialization process in the home of special care and education. In addition, to analyse the teenagers' opinion of the resocialization measures applicable in the home of special care and education.

The tasks of the work are to present the analysis of scientific literature which is related to particular dissection of the teenagers with delinquent behaviour and describes the basic conception of delinquent juvenile behaviour, the impact of social factors on the process of juvenile socialization, the conception of teenagers' with delinquent behaviour resocialization and its system functioning in Lithuania, also, to present the measures of resocialization that are taken in the home of special care and education; secondly, to inquire the opinion of the teenagers who live in the home of social care and education of the resocialization measures and compare the differences of the opinion between girls and boys living in the home of social care and education.

The research data was gathered by providing respondents with a questionnaire that was prepared by the author and was of a semi-closed type. The questions given to the teenagers of the home of social and education were oriented towards studying, leisure time, relationships, ways of problems' solving and behaviour's construction.

The research was based on principles of confidentiality and freewill. Data was processed by using SPSS (Statistical Package for Social Science) the statistical software version 12.0. The methods having been employed were Chi square criterion (χ^2), correlation coefficient (r), one calculated distribution of feature variable rates and relationship rates in a grip.

The research was performed in the Veliučionys home of special care and education for boys and in the Vilnius home of special care and education for girls. In total 50 teenagers took part in the research, from them 23 boys and 27 girls. The reseach was carried out in 2007. The age of respondents is 12 – 18 years old.

The results of research. According to pupils' opinion, the resocialization in Veliučionys and Vilnius home of special care and education is pursued in a purposeful way (education, vocational training, discipline, socially valuable leisure time). However, the effectiveness of the resocialization could and, also, ought to be more powerful.

In the institutions of care, there is a lack of leisure activities that both would fulfill the specific needs of the pupils and would be effective as a part of the resocialization process.

The main reason of the fact the pupils attend the school and serve particular apprenticeship is a perception that it would be difficult to get a job without any practical or theoretical background.

According to the majority of the respondents, a direct talk was mentioned as the basic way to solve internecine conflicts and other social problems. Also, it is important to mention, that none of female respondents mentioned fighting as the way to solve any kind of conflict in the institutions of care.

According to almost a third of the female respondents, there is no person who helps to find out a solution while having internecine conflicts.

According to the majority of the respondents, a family is considered to be the most important worth in their life and this shows that in order to improve the resocialization process there is a need to perfect the relationship and social atmosphere where the exploratory is going to come back.

The majority of the respondents are willing to study or to employ in the future. On the other hand, there is only a half of the respondents who appreciate education as being right enough. Also it is important to mention, that even a third of male respondents do not care of their future plans at all or even do not discount the possibility of the delinquent behaviour to be continued. Due to this, it is obvious that the resocialization process has not made any positive effect to them yet.

These results could be used as theoretical material for classing particular measures of the resocialization that are taken in Veliučionys and Vilnius home of special care and education and are aimed to the neutralization of delinquent behavior factors. What is more, according to these results, it is possible to formulate suggestions for the measures' improving and the effectiveness' of realization increasing.

ĮVADAS

Nepilnamečių nusikalstamumas yra sudėtinė, tačiau labai specifinė viso nusikalstamumo dalis. Nepilnamečių padaromi teisės pažeidimai ir nusikalstamos veikos išlieka viena svarbiausių problemų Lietuvoje. Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenimis vien tik per 2007 m. nepilnamečiai padarė 3413 nusikaltimų ir baudžiamųjų nusižengimų, iš jų 901 nusikalstamą veiką padarė nepilnamečiai iki 16 metų (iki 14 metų amžiaus – 579 veikas, 14-15 metų amžiaus – 322 veikas). Apie du trečdaliai nepilnamečių padaromų nusikaltimų yra grupiniai. Grupinius nusikaltimus nepilnamečiai daro: veikdami tik su nepilnamečių asmenų grupėmis, veikdami su nepilnamečių asmenų grupėmis, kuriose yra vienas ar keli suaugusieji, arba veikdami su suaugusiųjų grupėmis, kuriose yra vienas ar keli nepilnamečiai. Empiriniaus tyrimais (Drakšienė, Drakšas, 2007) nustatyta, kad didžiausią nusikaltusių nepilnamečių dalį (apie 70 %) sudaro 16-17 m. paaugliai, vyrauja (apie 93%) miestuose gyvenantys berniukai. Dažniausiai nusikalsta (per 40%) niekur nedirbantys ir nesimokantys nepilnamečiai. Beveik trečdalis nusikaltusiųjų turi tik pradinį išsimokslinimą, maždaug pusė jų gyvena struktūriniu požiūriu nepilnoje šeimoje (vieniša motina, tėvai išsituokę ir pan.). Struktūriniai šeimos sutrikimai patys savaime nėra kriminogeniniai veiksniai, tačiau jie gali nulemti nepalankias vaiko raidai sąlygas. Kita problema - vis daugiau vaikų nebelanko mokyklos (oficialiais duomenimis – apie 600, o Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus duomenimis net apie 2500 vaikų nelanko mokyklos), vis daugiau jų lieka gatvėje.

Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos ir kontrolės (kuri apima ir šio reiškinio priežasčių, pvz. mokyklos nelankymą, asocialios šeimos, kitų suaugusiųjų arba bendraamžių negatyvią įtaką, girtavimą, valkatavimą ir pan. šalinimą arba neutralizavimą) svarbą pažymi ir Europos Parlamentas. Antai Europos Parlamento Moterų teisių ir lyčių lygybės komiteto pranešimo projekte dėl nepilnamečių nusikalstamumo pabrėžta, jog „laispniškai didėjantis nepilnamečių nusikalstamumas kelia vis didesnę pavojų visuomenei. Šią nuomonę patvirtina nacionalinės statistikos duomenys ir tarptautinių mokslinių tyrimų bei studijų rezultatai“ (PR/ 660813LT.doc, p. 8).

Nemažą dėmesį nepilnamečių nusikalstamumo prevencijai ir kontrolei skiria ir Lietuva. Štai Jungtinių Tautų vystymo programos iniciatyva 1999 m. lapkričio 17 d. su Lietuvos Respublikos Vyriausybe pasirašytos sutarties pagrindu buvo pradėta vykdyti Nepilnamečių justicijos programa (1999–2002 m.), kuri buvo finansuojama iš Jungtinių Tautų vystymo programos, Atviros Lietuvos Fondo ir Olandijos Vyriausybės lėšų.

Nepilnamečių justicijos programa (1999–2002 m.) apėmė reformos koncepcijos parengimą, teisės aktų suderinimą, institucijų specializaciją, švietimo ir visuomenės informavimo kompaniją (žr. <http://www.nplc.lt/nj>). Ji leido žengti svarbų žingsnį humanizuojant ir modernizuojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistemą, mažinant recidyvinį nepilnamečių nusikalstamumą.

Vienu šios reformos rezultatų yra 2007 m. birželio 28 d. priimtas Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas, kuris įsigaliojo 2008 m. sausio 1 d. Šis įstatymas sudaro teisinę prielaidą sukurti šalyje vaikų minimalios ir vidutinės priežiūros sistemą, orientuotą į socialinės pedagoginės, psichologinės ir kitos pagalbos teikimą vaikams teisėtvarkos pažeidėjams bei turintiems elgesio problemų. Pagal šį įstatymą viena iš griežtesnių priemonių, kuria siekiama padėti „išsiugdyti prasmingo individualaus ir visuomeninio gyvenimo sampratą“, yra vaiko priežiūra Socializacijos centre, kurių funkcijas perima iki šiol Lietuvoje veikę keturi vaikų specialieji auklėjimo ir globos namai. Viena tokių įstaigų veikia Šiaulių apskrityje, kitos trys – Vilniaus apskrityje. Be jų, nauji socializacijos centrai jau šiais metais turi būti įsteigti Kauno, Klaipėdos, Šiaulių ir Panevėžio apskrityse, o vėliau – ir kitose apskrityse.

Vidutinės (sustiprintos) priežiūros nepilnamečių įstaiga – tai specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai, kuriuose gyvena padariusieji nesunkius nusikaltimus ir (ar) kitus teisės pažeidimus, turintys elgesio problemų, neprižiūrimi tėvų vaikai ir paaugliai. Šie namai – tai korekcinio reabilitacinio tipo valstybinė specialaus režimo bendrojo lavinimo ir ugdymo įstaiga, įtraukta į Lietuvos Respublikos švietimo sistemą, asocialaus elgesio nepilnamečiams. Visus šios įstaigos tikslus sieja dėmesys vaiko individualumui, resocializacija ir integracija į visuomenę, rengimasis savarankiškam gyvenimui. Pagal Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymą Socializacijos centruose nuo 3 mėnesių iki 3 metų gyvens 25-30 elgesio problemų turintys paaugliai, sulaukę 14 metų.

Kaip pastebi Bedorf A. (2006), nepilnamečių resocializacija yra silpniausia grandis Nepilnamečių justicijos sistemoje. Nusikaltusiųjų paauglių resocializacija turi ir stichinį, ir kryptingą institucinį pradą. „Tikimybė, jog nusikaltęs nepilnametis resocializuosis stichiškai, yra mažesnė, nei esant kryptingam instituciniam (pvz. Socializacijos centro) poveikiui, kuris pasireiškia kryptingu poveikiu ir pagalba nusikaltusiam nepilnamečiui. Struktūrinių mechanizmų požiūriu resocializacija reiškia, jog a) turi pasikeisti ydingos asocialaus asmens vertybės, asocialaus elgesio modeliai; b) turi būti įsisavinti pozityvūs socialiniai vaidmenys ir c) turi būti įgyta integracijos ir adaptacijos visuomenėje patirtis“ (G. Merkys, 2002, p. 39). Būtent šių tikslų turi siekti paaugliams, esantiems Socializacijos

centruose, taikomos resocializacijos priemonės, kurių efektyvumą nulemia ne tik jų turinys bei forma, bet ir jas taikančių darbuotojų kvalifikacija.

Šio darbo tikslas – atlikti nepilnamečių socializacijos veiksnių, resocializacijos sampratos ir jos sistemos, resocializacijos priemonių, taikomų specialiuose vaikų auklėjimo namuose, ypatumų analizę, taip pat ištirti specialiuose vaikų auklėjimo namuose gyvenančių nepilnamečių nuomonę ir požiūrį į taikomas resocializacijos priemones.

Šio darbo uždaviniai:

- pateikti mokslo literatūros analizę nepilnamečio delinkventinio elgesio sampratos turinio, socialinių veiksnių (šeimos, mokyklos, bendraamžių ir visuomenės informavimo priemonių) reikšmės nepilnamečių socializacijos procesui, delinkventinio elgesio nepilnamečių resocializacijos sampratos ir jos sistemos Lietuvoje, taip pat resocializacijos priemonių, taikomas specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose, klausimais;

- ištirti Veliučionių ir Vilniaus specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose esančių nepilnamečių nuomonę ir požiūrį į taikomas resocializacijos priemones, taip pat palyginti berniukų ir mergaičių požiūrį į taikomas resocializacijos priemones.

Magistro darbą sudaro santrauka lietuvių bei anglų kalba, įvadas, teorinė dalis, tyrimo metodika, tyrimo rezultatai ir jų apibendrinimas, išvados, literatūros sąrašas.

1. Paauglių (nepilnamečių) delinkventinio elgesio samprata

Visų pirma, būtina pasiaiškinti magistro darbe naudojamą „nepilnamečio“ (vaiko, paauglio), taip pat „delinkventinio elgesio“ sampratą.

„Nepilnamečio“ (vaiko, paauglio) sampratą atskleidžia tarptautinės teisės aktai ir Lietuvos Respublikos įstatymai, pagal kuriuos juo laikomas asmuo iki 18 metų amžiaus. Ši sąvoka yra sudedamoji sąvokos „vaikas“ dalis, apimanti vaikus nuo 14 iki 18 metų amžiaus. Tuo tarpu vaikas iki 14 metų laikomas mažamečiu. Nepilnamečio sampratą apibrėžia du kriterijai: amžius ir socialinė branda (Drakšienė, Drakšas, 2007). Tačiau Lietuvos baudžiamojoje teisėje nepilnamečiu gali būti pripažintas ir asmuo iki 21 metų amžiaus, jeigu teismas nusprendžia, jog toks asmuo savo socialine branda prilygsta nepilnamečiui.

Kriminologijoje nepilnamečio sąvoka dažnai suprantama gerokai plačiau nei baudžiamojoje teisėje. Nepilnamečiais paprastai laikomi visi asmenys iki 18 metų arba asmenys nuo 10 iki 18 metų. Pastebėtina, jog kriminologija nepilnamečio asmenybe domisi tik tiek, kiek ji yra susijusi su nusikalstamu elgesiu (Drakšienė, Michailovič, 2008). Panašia nepilnamečio sąvoka vadovaujama pedagogikoje, psichologijoje, socialiniame darbe ir pan., tačiau šiose mokslo srityse akcentuojama tik paauglio viršutinė amžiaus riba (18 metų) ir vystimosi raida.

Pedagoginėje, psichologinėje, teisinėje, kriminologinėje bei sociologinėje literatūroje vartojamos įvairios sąvokos, skirtos apibrėžti nepilnamečių elgesiui, kuris neatitinka socialinių normų, pvz., „asocialus“, „deviantinis“, „antisocialus“, „antivisuomeniškas“, „nusikalstamas“, „kriminalinis“, „amoralus“, „delinkventinis“ elgesys. Mokslo literatūroje gana paplitusi „asocialaus elgesio“ sąvoka nėra suprantama vienareikšmiškai. Vienais atvejais asocialus elgesys apibūdinamas kaip „nevisuomeniškas“, kenkiantis visuomenei, kitais – kaip nepaisantis visuomenės gyvenimo normų, dar kitais atvejais asocialiam elgesiui priskiriami įvairūs nukrypimai nuo įprastų socialinių normų. Tuo tarpu „asocialaus elgesio“ sąvoka iš visų minėtų sąvokų išsiskiria tuo, kad ji yra pati plačiausia ir savyje apima įvairius nukrypimus nuo nustatytos socialinio elgesio normos (Kvieskienė, 2000). Kita vertus, kai kurie autoriai (Sakalauskas, 2007) pagrįstai teigia, jog „asocialumo“ sąvoka „yra neapibrėžta ir nekonkreči tiek vartojant ją bendrine prasme, tiek ir taikant ją konkrečiai visuomenei. Ypač sunku tiksliai apibrėžti jos turinį.“

Teisininkai ilgą laiką plačiausiai naudojo „kriminalinės arba kriminogeninės asmenybės“ sąvoką, kuri reiškia tam tikrą nepilnamečio socialinį tipą, kuris turi didesnę, lyginant jį su kitais socialiniais tipais, esant atitinkamoms sąlygoms, nusikalstamo elgesio galimybę. Diagnozuoti kriminalinę (kriminogeninę) nepilnamečio asmenybę A. Dolgova siūlo pagal šiuos požymius: a) ji formuojasi pakankamai intensyvios amorališkos ir antiteisinės įtakos sąlygomis; b) jos elgesiui būdinga amoralių poelgių ar teisės pažeidimų sistema; c) tam tikras atitolimas nuo pozityvaus visuomeninio gyvenimo; d) baimės, gėdos jausmo nebuvimas prieš galimą atsakomybę už savo elgesį; ir pan. (Dolgova, 1981).

Šiuo metu padidintos rizikos vaikai, paaugliai, kurie linkę padaryti nesunkias nusikalstamas veikas arba kitus teisės pažeidimus, moralinius nusižengimus ir kuriems gali būti taikomos tam tikros teisinės arba visuomeninio poveikio priemonės, dažniausiai vadinami „delinkventais“. „Delinkventinio elgesio“ sąvoką dažniausiai vartoja angliškai rašantys autoriai, o literatūroje rusų kalba plačiai paplitusi „sunkių“ arba „sunkiai auklėjamų“ vaikų sąvoka. Pastaroji sąvoka yra labai paplitusi ir atspindi įvairius sunkumus, kurie iškyla vaikų ir paauglių auklėjimo procese. Kita vertus, galima sakyti, jog atspindėdama labai įvairius vaikų elgesio ypatumus sąvoka „sunkus vaikas“ neturi konkretaus turinio ir todėl nėra mokslinė sąvoka tikrąja šio žodžio prasme (Valickas, 1997). Teisinėje, kriminologinėje, sociologinėje ir pan. literatūroje lietuvių kalba dažniausiai vartojama „nepilnamečio nusikaltėlio“ arba „nepilnamečio teisės pažeidėjo“ sąvokos (Drakšienė, Michailovič, 2008; Drakšienė, Drakšas, 2007; Čepas, 1982 ir 1986; ir t. t.), tačiau jų turinys nepilnai atspindi delinkventų ir delinkventinio elgesio esmę, todėl toliau magistro darbe vartosime tik „delinkventinio elgesio“ sąvoką. Anot A. Gavėnaitės (2007), žvelgiant į deviaciją ir nusikalstamą elgesį istoriškai, matyti, kad sociologinių ir kriminologinių teorijų autoriai renkasi įvairias perspektyvas. Vieni daugiau akcentuoja patį individą, jo biologinius bei psichologinius ypatumus, kiti žvelgia į pačią visuomenės struktūrą, joje susiklosčiusias sąlygas, lėmusias deviacijos raišką. Štai psichologas G. Valickas delinkventinį elgesį apibūdina kaip psichologinį polinkį arba tendenciją pažeisti egzistuojančias elgesio normas. Tuo tarpu teisininkai delinkventą apibūdina kaip nepilnametį jau įgavusį tam tikrą teisinį statusą, t.y. padariusį teisės pažeidimų arba nusikaltimų.

Taigi, apibendrinant galima padaryti išvadą, jog delinkventinis elgesys – tai nepilnamečio padarytos smulkios nusikalstamos veikos ir kiti teisės pažeidimai, moralinių elgesio normų pažeidimai, kurie nesukelia rimto pavojaus ir nepadaro didelės žalos visuomenei ar atskiroms jos grupėms (pvz., smulkios vagystės, nedisciplinotumas,

konfliktiškas elgesys, epizodiškas alkoholio vartojimas, bėgimas iš pamokų ir namų bei pan.).

2. Socialinių veiksnių įtaka paauglio (nepilnamečio) socializacijai

Paauglių (nepilnamečių) nusikalstamo ir nenusikalstamo elgesio tyrimas visada siejamas su aplinka, kurioje jie auga: šeima, mokykla, draugais ir pan. Socializacijos proceso metu asmenybė gali perimti pačias įvairiausias elgesio formas – kaip prosocialias, taip ir asocialias. Mokslo (teisės, kriminologijos, pedagogikos, psichologijos ir t.t.) literatūroje galima sutikti tiek sisteminę nepilnamečių socializacijos, tiek ir delinkventinio elgesio priežasčių, taip pat ir atskirų socialinių institutų reikšmės socializacijos procesui arba delinkventinio elgesio priežasčių turinio analizę (Čepas, 1982, 1986, 2001; Drakšienė, Drakšas, 2007; Drakšienė, Michailovič, 2008; Juodraitis, 1998, 2003; Kvieskienė, 2003; Sakalauskas, 2002, 2006, 2007; Valickas, 1991, 1997; ir t.t.). Pastebėtina, jog absoliuti dauguma mokslininkų pakankamai vieningai išskiria šiuos socialinius institutus – šeimą, mokymo įstaigą ir laisvalaikį, bendraamžius, visuomenės informavimo priemonės, bei asmenybės savybės (pvz., lytį, amžių, polinkį narkotikams ar alkoholiui ir pan.), kurie apsprendžia nepilnamečio socializacijos proceso sėkmę arba nesėkmę (t.y. deviantinį elgesį). Anot G. Valicko (1997) socializacijos proceso defektus gali nulemti įvairūs faktoriai:

- 1) auklėjimo klaidos šeimoje (pvz., netiksliai išaiškinamos elgesio normos, šiltų santykių stoka, elgesio kontrolės trūkumas, prieštaringi tėvų reikalavimai ir pan.);
- 2) atstūmimas ir izoliacija bendraamžių prosocialioje grupėje;
- 3) nesėkmės ir neigiamų vertinimų dominavimas mokymo įstaigoje;
- 4) visuomenės informacijos priemonėse demonstruojamas smurtas bei prievarta;
- 5) vaiko kognityvinės brandos sutrikimai ir pan.

Tiesa, kai kurie autoriai (pvz. Sakalauskas, 2006) į nesėkmingą nepilnamečių socializacijos procesą bando žiūrėti plačiau ir delinkventinį elgesį susieja su tokiais veiksniais kaip pvz. tradicinės šeimos struktūros iširimas, tradicinės gyvensenos reikšmės išnykimas, problemos mokykloje ir darbe, didėjanti socialinė atskirtis ir jaunų žmonių skurdas, finansiniai sunkumai ir bedarbystė, alkoholis ir narkotikai, staigūs socialiniai ir politiniai pokyčiai, visuomenės informavimo priemonės, ir t.t.

Be to, visi mokslininkai pabrėžia, jog nepilnamečių delinkventinį elgesį nulemia ne viena kuri nors socialinė priežastis, bet jų kompleksas. Šiame magistro darbe toliau analizuojami tokių socialinių institutų kaip šeimos, mokymo įstaigos, bendraamžių ir visuomenės informavimo priemonių įtaka nepilnamečių socializacijos procesui. Neabejotina, kad šiam procesui įtaką daro ir kiti veiksniai, tačiau paminėti veiksniai yra reikšmingiausi gilinantis į nepilnamečių resocializacijos specialiuose auklėjimo ir globos namuose problematiką, nes būtent jie atskleidžia resocializacinio darbo specialiuose auklėjimo ir globos namuose paskirtį, tikslą ir kryptingumą.

2.1. Šeimos įtaka nepilnamečio asmenybei

Vaiko teisių deklaracijoje pažymėta, kad žmonija privalo vaikui duoti visa, ką ji turi geriausia, jam turi būti garantuojama ypatinga apsauga ir suteikta galimybė normaliai fiziškai, doroviškai, dvasiškai vystytis ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Viena iš esminių vaiko teisių yra teisė gyventi šeimoje. I. Konas (Кон И. С., 1980, cit. pgl. G.Navaitis, 1990, p. 5) pabrėžė, kad iš socializacijos veiksnių pats svarbiausias ir įtakingiausias buvo ir tebėra tėvų šeima kaip pirminė visuomenės ląstelė, kurios poveikį vaikas patiria anksčiausiai. Praktiškai nėra nė vieno socialinio ar psichologinio paauglių ir jaunuolių elgesio aspekto, kuris nepriklausytų nuo dabartinių ar buvusių jų šeimos gyvenimo sąlygų.

Šeima yra unikali socialinė institucija, nes joje pratęsiama gyvybė, individas įgyja pirmąsias socializacijos pamokas, tampa grupės nariu. Ji yra ne tik tiesioginis teigiamų ar neigiamų reiškinių šaltinis, bet ir atlieka savotiško filtro vaidmenį, mažinant kitų aplinkos veiksnių tiesioginę įtaką nepilnamečiui.

Pagrindinė ankstyvosios vaiko brandos sąlyga – tai glaudi, emociškai turtinga vaiko ir motinos tarpusavio sąveika, kurios pagrindu formuojasi saugus prierašumas (Bowlby J., 1973, cit. pgl. G. Valickas, 1997, p. 17). A. Juodraščio (2003) nuomone, vaikai, būdami 5-10 metų, prie kurių mamos neskuba prieiti, yra daug agresyvesni nei tie, kurių mamos greitai reaguoja į vaiko verkumą ar kvietimą užmegzti kontaktą. Remiantis prisirišimo teorija, maži vaikai, palyginus su vyresniais, skiriasi savo saugumo pojūčiu būnant su jį auklėjančia ir jam svarbia asmenybe – motina. Tačiau negaudamas jam reikiamo dėmesio, emociškai atstumtas motinos, vaikas formuojamas kitų socialinės aplinkos veiksnių. Vaikui augant, socializacijos procese atsiranda taip vadinamas nesaugus vaiko prisirišimas, kuomet vaikas prisiriša prie svetimų žmonių, turinčių didesnę įtaką nei motina, tačiau kartu jis bėgsta dėl jam svarbių žmonių, šiuo atveju – motinos, reakcijos dėl galimo jų

tarpusavio santykių nutrūkimo. Toks vaikas pradeda vengti bendrauti su tėvais, pasidaro nesukalbamas ir priešinasi kontrolei. Jam augant pastebimi konformistinio arba net marginalinio elgesio požymiai, kurie formuojasi priklausomai nuo socialinės aplinkos veiksnių, supančių vaiką. Tokie vaikai yra impulsyvūs, dažnai naudoja fizinę jėgą, jiems būdingi emociniai sproginiai, kuomet jų elgesys neretai tampa delinkventiniu.

Tyrimai, atlikti ligoninėse, vaikų namuose ir kitose globos įstaigose, patvirtina, kad vaiko atskyrimas nuo motinos sukelia dar rimtesnes bei ilgalaikes pasekmes. Toks vaikas, tapęs suaugusiu, bus neįsijautęs kitų žmonių atžvilgiu, nesugebės užmegzti su jais artimus ir šiltus tarpasmeninius santykius. Psichoanalitikų manymu, asmenybė, siekdama kompensuoti ankstyvoje vaikystėje patirtą nepriteklių, pasirenka socialiai nepriimtinius poreikių tenkinimo būdus. Pavyzdžiui, vogdamas vaikas nesąmoningai ieško kažko svarbesnio negu daiktų ar pinigų, - jis ieško prarastos tėvų meilės (Winnicott, 2000).

Formuojantis nepilnamečio asmenybei, jo vertybių sistemai, emocinio atstūmimo kaip vieno iš socialinių veiksnių sudedamųjų dalių vaidmuo dar labiau didėja, nes jis gali sukelti tokių neigiamų padarinių kaip padidinta gynybiška nepriklausomybė, agresija, emocinis neįsijautimas, sumenkintas savęs vertinimas, neigiamas pasaulio supratimas ir emocinis nestabilumas, kurie gali tiesiogiai paskatinti delinkventinį elgesį. Emociniu atstūmimu pripažįstamas tėvų arba artimųjų abejingumas vaikui, jo dvasinių poreikių ignoravimas, bet kokių vaiko veiksmų ir poelgių kritiškas, užgaulus vertinimas ir pan. Tokioje šeimoje vaikas nepatiria meilės, psichologinio artumo ir saugumo. Atstumti vaikai yra mažiau atsparūs stresiniams poveikiams, negu jų bendraamžiai, jie nepasitiki ir nevertina savęs, supanti aplinka jiems nedraugiška, priešiška, nemaloni ir net žiauri, jie gali tapti labai užsidarę ir abejingi viskam. Mokslo literatūroje teigiama, kad emocinis atstūmimas didžiausią poveikį daro vaiko asmenybei nuo 2 iki 12 metų (Vaitekonienė, 2001).

Nagrinėjant tėvų ir vaikų santykius šeimoje, labai svarbu nustatyti tėvų taikomos kontrolės, bausmių ir paskatinimų sistemos vietą nepilnamečio asmenybės formavimosi procese. Daugelis tėvų, auklėdami savo vaikus, iš visų galimų poveikio priemonių pirmenybę teikia fizinei prievartai ir griežtoms fizinėms bausmėms. Nepaisant to, kokiais amžiaus tarpsniais tėvai taiko tokį auklėjimą, jis visuomet sukelia neigiamus efektus (Wolfe D. A.,1988, cit. pgl. G. Valickas, 1997).

Pagal Lietuvos Respublikos Statistikos departamento duomenis 2005 m. nuo tėvų nusikalstamų veikų nukentėjo 530 vaikų, 2006 m. – 730 vaikų, o 2007 m. – 614 vaikų. Smurtą patyrusių vaikų kognityvinė branda dažniau atsilieka negu jų bendraamžių. Jie

prasčiau suvokia kitų žmonių emocinius išgyvenimus, agresyviai elgiasi su bendraamžiais, jiems būdinga prasta savikontrolė bei neigiami emociniai išgyvenimai. Vidurinėje vaikystėje ir paauglystėje ypač išryškėja prievartą patyrusių vaikų bei paauglių adaptacijos problemos: jie yra išsiblaškę, hiperaktyvūs, nedraugiški, nepasitikintys žmonėmis bei labai agresyvūs (šie ypatumai labiausiai pasireiškia delinkventų grupėje) (Valickas, 1997). Kita vertus, kai kurie tyrimai Lietuvoje parodė, kad kuo silpnesnė elgesio ir psichologinė kontrolė buvo taikyta vaikams, tuo didesnę įtaką jiems darė kriminogeninė socialinė aplinka ir tuo lengviau vaikai pasirinkdavo delinkventinį elgesį.

Realiame gyvenime fizinis smurtas dažnai pasireiškia kartu su psichologine prievarta. Toks derinys yra daug pavojingesnis negu vien tik fizinė prievarta. Pavyzdžiui, vaikų ir paauglių agresyvumo, delinkventinio elgesio ir tarpasmeninių problemų tikimybė padidėja, kai fizinis ir psichologinis smurtas pasireiškia kartu (Vissing Y. M., 1991, cit. pgl. G. Valickas, 1997). Fizinį ir psichologinį smurtą patyrę vaikai savo agresyviu elgesiu tarytum atgamina ankstesniųjų santykių šeimoje turinį.

Viena iš delinkventinio elgesio vaikų daugėjimo priežastis – vaikų nepriežiūra. Tai vadinama hipogloba, kuri pasireiškia tuo, jog tėvai nesirūpina savo vaikais, nesidomi jų veikla, interesais, leidžia elgtis nepriimtiniu būdu (pvz., vartoti narkotikus, alkoholį ir kt.). Hipoglobos formos gali būti įvairios, pvz., nuolaidžiau janti, kuomet kontrolės ir priežiūros nebuvimas pasireiškia kartu su nekritišku tėvų požiūriu į vaiko elgesį bei bandymu jį pateisinti. Šiais atvejais labai padidėja tikimybė vaikui patekti į delinkventinių asmenų ar grupių poveikio zoną ir perimti asocialias vertybes bei elgesio normas.

Priešingas hipoglobai auklėjimo stilius – hipergloba, kuri pasireiškia pernelyg didele vaiko kontrole, bandymu išspręsti už jį visas problemas. Toks auklėjimo stilius slopina vaiko savarankiškumą, iniciatyvumą, atsakomybės jausmą. Šis stilius vėliau ar anksčiau sukelia tokią situaciją, kuomet tėvams darosi sunku patenkinti išaugusių vaiko poreikius. Tuomet vaikas bando patenkinti savo poreikius bei pretenzijas kitokiais, dažnai socialiai nepriimtiniais būdais.

Delinkventinio elgesio formavimosi tikimybę padidina prieštaringas auklėjimas šeimoje, kai šeimos nariai panaudoja nesuderinamus auklėjimo stilius. Tai skatina dviveidiškumo formavimąsi (pvz., vaikas vienaip elgiasi motinos akivaizdoje, o visiškai kitaip – tėvui esant). Kaip pažymi M. Ruteris, berniukų teisės pažeidėjų šeimose yra ypač paplitusi tokia prieštaringa auklėjimo kombinacija: tėvas kelia vaikui pernelyg griežtus reikalavimus, varžo ir kontroliuoja jį, o motina laikosi kitos, nepaprastai atlaidžios pozicijos (Rutter M., 1987, cit. pgl. G. Valickas, 1997). Panašias pasekmes gali sukelti ir

toks auklėjimo stilius, kai yra akivaizdus neatitikimas tarp tėvų elgesio ir vaikui keliamų reikalavimų.

D. W. Winnicottas (2000) pabrėžė delinkventinio elgesio ryšį su gyvenimo šeimoje stoka. Neigiamos formavimosi sąlygos šeimoje turi įtakos nepasitikėjimui kitais, tarpasmeniniams konfliktams, savikontrolės stokai, vaikų bei paauglių alkoholio ir narkotikų vartojimui (Dembo R. et al., 1992), agresyviai elgesiui (Dadds M.R., Powell M.B., 1991), vagystėms (Winnicott D. W., 1990).

Delinkventu staiga netampama, tam didelę įtaką turi šeima, kur vaikas įsisavina elgesio normas, išliekančias paauglystėje ir brandžiame amžiuje. Tėvų reakcijos į neteisingą vaiko elgesį, tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai – tai faktoriai, kurie gali nulemti vaiko agresyvų, neteisėtą elgesį tiek šeimoje, tiek ir su aplinkiniais. Mokslinėje literatūroje randama gana daug siūlomų šeimų, iš kurių kilę nepilnamečiai teisės pažeidėjai, tipologijų. Kriminologas V. Justickis (1984, 1994) siūlo skirstyti šeimas pagal jų orientacijas, kurios labiausiai stimuliuoja nepilnamečių padaryti teisės pažeidimą. Pirmai grupei jis priskiria agresyvią šeimą, kurioje orientacija nukreipta į fizinės jėgos naudojimą tarpusavio santykiuose. Tokių šeimų nariai yra įsitikinę, kad įvairiausių konfliktų metu teisu stipresnis, tas, kas sugeba jėga priversti paklusti kitus. Šioms šeimoms būdinga žemas kultūros lygis, alkoholio vartojimas, silpnesnių mušimas. Tėvai dažnai tiek tiesiogiai, tiek ir netiesiogiai skatina savo vaikų agresyvų elgesį su vienmečiais, pvz., didžiuojasi jų sugebėjimu apsiginti, fizine jėga ar ištvermingumu ir pan. Tokiose šeimose užaugę vaikai labai greitai išmoksta fizine jėga įsitvirtinti tiek šeimoje, tiek ir už jos ribų. Tokia šeimos orientacija stimuliuoja smurtinius nusikaltimus. Antrai grupei priskiriama hedonistinė (nerūpestinga) šeima, kuriai būdingas ypač nerūpestingas požiūris į ateitį, polinkis gyventi šia diena, nesirūpinti dalykais, kurie nėra tuoj pat reikalingi, ir pan. Tokių šeimų materialinis lygis paprastai žemas, nes jos uždirba nedaug, nesugeba planuoti šeimos išlaidų. Vaikai tokiose šeimose praktiškai neauklėjami, paliekami likimo valiai. Dėl sunkumų mokykloje ir tėvų kontrolės stokos, vaikai praleidinėja pamokas, laiką praleidžia gatvėje su tokiais pat vaikais. Taip susiformuoja bevaliai, nesugebantys siekti tikslo, lengvai pasiduodantys bet kokiai įtakai paaugliai. Jie neatsparūs alkoholizacijai, vengia bet kokio darbo. Tokia šeimos orientacija stimuliuoja vagystes (Justickis, 1984; 1994). Trečiai grupei priskirta šeima su avantiūristine orientacija, kuriai būdingas siekis praturtėti bet kokiais būdais (net ir pažeidžiant įstatymą). Aplinkinius žmones tokia šeima vertina tik pagal materialinį gyvenimo standartą. Vaikams iš tokių šeimų būdingas energingumas, lankstumas ir išradingumas, siekiant materialinės naudos, jie išmoksta pažeisti socialines

normas ir gauti iš to naudos. Taip paauglio sąmonėje atsiranda moralės ir teisinio sąmojingumo defektų (Justickis, 1984; 1994). Kiek kitoki šeimų skirstymą pateikia teisininkas A. Dapšys ir sociologė M. Sniečkutė (2000), pagal kurią egzistuoja tipinė šeima, kurioje vaikai dažniausiai nusikalsta atsitiktinai, dėl draugų ar kitų suaugusiųjų neigiamos įtakos (taip vadinami aplinkybiniai teisės pažeidėjai). Jų nuomone, tokios šeimos sudaro 10-15 proc. visų šeimų. Antrai grupei ji priskiria šeimą su tam tikra struktūrine ar kitokio pobūdžio, dažniausia kultūrine, deformacija, kurioje kriminogeninė grėsmė vaikui yra pusantro karto didesnė nei tipinėje šeimoje. Tokios šeimos sudaro apie 60 proc. visų šeimų. Paskutinei, trečiajai grupei priklauso šeimos, kurioms būdinga visiška struktūrinė ir moralinė deformacija, ir kuriose kriminogeninė rizika vaikams yra itin didelė.

Remiantis mokslo literatūroje pateiktais tyrimų duomenimis, galima teigti, kad yra tiesioginė priklausomybė tarp negatyvių vaiko-tėvų tarpusavio santykių ir agresyvaus, delinkventinio vaiko elgesio. Jei nepilnamečių, ypač 14-16 m. mergaičių ir 15-17 m. berniukų, prasti tarpusavio santykiai su vienu arba abiem tėvais, jei nepilnametis suvokia, kad jis laikomas nevykėliu arba jis nejaučia tėvų palaikymo, palaipsniui keičiasi savęs vertinimas, deformuojasi vertybių sistema, ir tikėtina, kad jis bus agresyvus savo tėvams ir bendraamžiams, įsitrauks į delinkventinį elgesį. Atskirų sociologinių nepilnamečių delinkventų ir jų tėvų apklausų rezultatai parodė, kad laisvalaikio su paaugliais nuolat bendrauja tik 10 proc. (tėvų nuomone) ir 4 proc. (paauglių nuomone) tėvų; retkarčiais bendrauja 51 proc. (tėvų nuomone) ir 20 proc. tėvų (paauglių nuomone); dauguma paauglių (67 proc.) teigia, kad tėvai su jais visai nebendrauja. Tik 39 proc. jų tėvų sutiko su tokiu paauglių bendravimo vertinimu (L. Adomavičienė, 2001; cit. pgl. A. Juodraitis, 2003).

Taigi, ryšys tarp negatyvių formavimosi sąlygų šeimoje ir vaiko arba paauglio delinkventinio elgesio turbūt yra sudėtingesnis, negu gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Ši ryšį lemiantys mechanizmai dar nėra pilnai atskleisti, kaip ir nesukurtas kompleksinis šeimos funkcionavimo ir delinkventinio elgesio formavimosi modelis. Nors šeima atlieka pagrindinį vaidmenį asmenybės socializacijoje, tačiau vaikui augant vis didesnę poveikį daro kiti socializacijos veiksniai, tarp kurių pirmiausiai išsiskiria mokymo įstaigos.

2.2. Mokymo įstaigos įtaka nepilnamečio asmenybei

Mokykla – antroji vaiko bendruomenė, į kurią vaikas patenka po šeimos ir kurioje socializuojasi, įgauna tam tikrus elgesio, bendravimo su bendraamžiais ir vyresniais

žmonėmis įgūdžius. Kiekvienam moksleiviui mokyklos (klasės) bendruomenė dažniausiai yra artimiausia (po šeimos) socialinė aplinka, kurioje pasireiškia jo gebėjimai, vyksta aktyvus socializacijos procesas.

Pradėję lankyti mokyklą, nepalankiose šeimos sąlygose išaugę vaikai, palyginus su jų bendraamžiais, dažnai iš karto atsiduria blogesnėje padėtyje (Kvieskienė, 2000). Neturėdami tokių formavimosi sąlygų ir galimybių kaip jų bendraamžiai, šie vaikai ateina į mokyklą blogiau pasirengę mokytis. Tai patvirtina ir tyrimo duomenys, kurie rodo, jog 60 proc. būsimų nepilnamečių teisės pažeidėjų jau nuo pirmos klasės mokėsi silpnai (G. Valickas, 1989, cit. pgl. G. Valickas, 1997). Nepalankių šeimų vaikai bei paaugliai, palyginti su jų bendraamžiais, daug dažniau atsilieka moksle, neigiamai žiūri į mokymąsi, turi žemas akademinės aspiracijas, bėga iš pamokų ir pan. (Čepas, 1984). Tai yra vienas iš katalizatorių, kuriam esant greičiau atsiranda bei vystosi įvairūs elgesio nukrypimai. G. Valicko (1997) atlikti tyrimai rodo, kad tokie mokiniai nuo pirmos klasės kiekvieną dieną gauna didelį neigiamą krūvį, pasireiškiantį mokytojų ir bendraklasių negatyviais vertinimais, nedraugiškumu, nepalankumu ir net priešišku. Tyrimų duomenys rodo, kad 61-90 proc. asocialių vaikų savo klasėje yra atstumti arba izoliuoti, jų santykiai su kitais mokiniais yra įtempti, bendraklasiai dažniausiai jų nemėgsta, vengia ar ignoruoja, žiūri į juos su panieka.

Ypač daug neigiamų vertinimų gauna atsiliekančys moksle vaikai bei paaugliai: bendraklasiai jų nemėgsta, vengia ar ignoruoja. Stengdamiesi neutralizuoti bendraklasių ir mokytojų neigiamus vertinimus, šie nepilnamečiai savo ruožtu pradeda elgtis šiurkščiai bei įžūliai, naudoja fizinę jėgą, prievartą, ieško kitos aplinkos, kuri juos priimtų, kur jie galėtų susilaukti pritarimo, paskatinimo ir pan. Atstumtųjų padėtis, kurią tarpasmeninių santykių sistemoje užima tokie paaugliai, pastovūs konfliktai, įtampa ir nestabilumas skatina juos ieškoti kokios nors išeities. Todėl stengdamiesi neutralizuoti mokytojų ir bendraklasių negatyvius vertinimus, jų antipatiją savo atžvilgiu, šie vaikai savo ruožtu pradeda ignoruoti jų poveikį, elgiasi grubiai, iššaukiančiai, naudoja fizinę jėgą, grasinimus ir prievartą. Klasėje susiklosčiusius santykius puikiai iliustruoja toks apibendrinimas: „manęs klasėje nemėgo, bet bijojo”. Pridurtina, jog žemo statuso (atstumtieji) mokiniai provokuojančiose tarpasmeninės sąveikos situacijose dažniau negu kiti bendraamžiams priskiria priešiškus ketinimus, generuoja ir išreiškia daugiau agresyvių bei mažiau socialiai kompetetingų reakcijų, dėl to dar labiau padidėja tarpusavio santykių konfliktiškumas (Dodge K.A., Feldman E., 1990, cit. pgl. G. Valickas, 1997). Galima sakyti, jog kuo

anksčiau prasideda vaiko atstūmimas klasėje (grupėje) ir kuo ilgiau jis tęsiasi, tuo didesnė įvairių elgesio nukrypimų tikimybė.

V. Justickis (2001), kalbėdamas apie mokyklos įtaką nepilnamečio teisės pažeidimams, akcentuoja, kad socialinis nusikaltėlio stereotipas remiasi įsitikinimu, kad blogis pagimdo blogį. Nusikalstamumas yra blogas dalykas, vadinasi, tai kitų blogų dalykų - blogos šeimos, blogos materialinės padėties ir, aišku, blogos mokyklos - padarinys. Šią nuomonę V. Justickis grindžia Didžiojoje Britanijoje atliktais kriminologiniais tyrimais, kurie įrodė gana sudėtingo ryšio tarp mokyklos veiklos ir jos mokinių nusikalstamumo.

Teisės pažeidimo padarymas priklauso nuo eilės socialinių aplinkybių (momentinių ir tęstinių), todėl galima vertinti tik išvardintų požymių įtaką nepilnamečio asmenybės formavimuisi per jo savęs vertinimo, suvokimo bei vertybių sistemos prizmę. Antai, vertinant nepasitikėjimo tarp mokinių ir mokytojų požymį, pasakytina, kad mokinio nepasitikėjimas yra jo savęs vertinimo, perkelta iš šeimos aplinkos, tęsinys. Nepilnametis, jaučiantis šeimoje nepasitikėjimą juo, ignoravimą, tačiau nepasižymintis marginaliniu elgesiu, pakeitęs socialinę aplinką, tapęs mokiniu, tikisi surasti naujas vertybes, suvokti visuotinai priimtas socialines normas, kurios jam buvo nesuvokiamos, esant šeimoje. Tokio mokinio ketinimai yra labai panašūs į prisirišimo teorijoje aprašytą elgesio modelį, tik šiuo atveju nepilnametis gali prisirišti prie klasės vadovo, kito mokytojo, bendraklasių ir pan. Siekdamas pakelti savęs vertinimo kartelę socialiu elgesiu, mokinys labiausiai bijo būti atstumtu, nes atstūmimas aplinkoje, kurioje nepilnametis bando save pateisinti kaip asmenybę per socialaus elgesio išraišką, neišvengiamai padaro neigiamą poveikį besivystančiai nepilnamečio asmenybei, sukelia neigiamas emocijas, pastumia jį link elgesio, pasireiškiančio atvirais nuolatinių konfliktais. Atstūmimo atveju nepilnamečio elgesys įgauna vis daugiau marginalumo bruožų.

Pastebėtina ir tai, kad mokytojai ne visuomet domisi teisės pažeidėjų gyvenimu už mokyklos ribų, jų santykiais su tėvais arba bendraamžiais, neįtraukia šių nepilnamečių į jiems reikšmingas veiklos sritis, nepasitiki jų galimybėmis bei teigiamomis savybėmis, atvirai demonstruoja savo neigiamą požiūrį į juos, tuo dar labiau padidindami priešpriešą tarp mokinio ir mokytojo, bei sumažindami nepilnamečių norą lankyti mokymo įstaigą, dalyvauti mokymosi procese.

Neigiama mokyklos įtaka besiformuojančiai nepilnamečio asmenybei taip pat gali pasireikšti dėl mokinio nesugebėjimo atitikti mokyklos reikalavimus arba dėl prasto mokymo bei auklėjimo proceso organizavimo, kuomet mokiniai ima atsilikti nuo visos klasės. Tokie mokiniai tampa intensyvaus pedagogų spaudimo objektu, kas dažnai sukelia

nepilnamečio gynybinę reakciją. V. Justickis (2001), komentuodamas šią situaciją, nurodė, kad tokiu atveju atsiranda priešiškus mokyklai, mokytojui ir auklėtojui. Nepilnametis, neradęs socialaus prarasto savęs vertinimo atstatymo būdo, pradeda vengti mokslo, daro teisės pažeidimus, nusižengia mokyklos drausminei tvarkai.

Rizikos grupės vaikams ypač sunku paklusti mokyklos taisyklėms, nes paprastai jie daro nedidelių drausmės pažeidimų (pvz. vėlavimas, nepaklusnumas mokytojui ir pan.). Patys savaime jie yra gana įprasti, kartais taip elgiasi ir kiti vaikai, nepasižymintys tikrais elgesio sutrikimais. Tačiau tokie vaikai, pasak S. Ignatavičienės ir R. Žukauskienės (1997), toli pralenkia kitus savo bendraamžius tokio elgesio dažnumu, o toks disciplinos pažeidinėjimas turi daugybę negatyvių padarinių. Pirmiausia dėl to gali susiklostyti negatyvūs vaiko santykiai su mokytojais ir mokyklos administracija. Tai savo ruožtu mažina administracijos norą dirbti su tokiu vaiku. Be to, tai gali sąlygoti vaiko ignoravimą per pamokas, išvaymą iš klasės ir pan. Galiausiai tiek vaiko agresyvus elgesys, tiek mokyklos drausmės pažeidinėjimas turi tiesioginį ryšį su vaiko pašalinimu iš mokyklos. Be to, mokytojai stengiasi atsikratyti probleminių paauglių ir, pasitaikius progai, perkelia juos į kitas mokyklas. Pastaruoju metu ši procedūra dar supaprastėjo – deviantinio elgesio paaugliai tiesiog pašalinami iš mokyklos ir paliekami likimo valiai, nes dažnai tėvams jie irgi nerūpi. UNISEF taip pat atkreipė dėmesį, kad nepilnamečių nusikalstamumo didėjimas susijęs su pamokų praleidinėjimu ir mokyklos nelankymu (Šuškevič, 2004).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad ir mokykla gali lemti, jog nepilnametis pakryps į delinkventinį elgesį. Tokio elgesio tikimybė padidėja, kai tiek mokykla, tiek ir šeima nesugeba suteikti nepilnamečiams žinių, nesuformuoja įsitikinimų, vertybių, kurie pakreiptą vaiką visuomenei priimtina kryptimi. Jei mokykloje mokinys patiria pažeminimą, pedagogų priekaištus, jis ir pats save gali pradėti blogiau vertinti. Atstumti savo klasėse tokie vaikai aktyviai pradeda ieškoti kitos aplinkos, kur jie galėtų susilaukti pritarimo, paskatinimo ir pan. Nutrūkus pozityviems ryšiams su mokykla, potencialūs teisės pažeidėjai sudaro grupes su savomis elgesio normomis, vertybių sistema ir interesais, palaipsniui tapdami realiais teisės pažeidėjais.

2.3. Bendraamžių poveikis nepilnamečio asmenybei

Nepilnamečiai siekia būti pripažinti bendraamžių grupėje, jie ieško kitų bendraamžių, kurie galėtų juos vertinti. Ypatingai stiprų pripažinimo poreikį turi paaugliai, kurie linkę vartoti fizinį smurtą. Tokių nepilnamečių priekabumas ir agresyvumas gali atstumti daugelį klasės draugų, tačiau tokie paaugliai susiranda sau draugų – kitų agresyvių

paauglių ir savo grupėje palaiko vienas kitą. Bendravimas ir bendra veikla sustiprina bendrus interesus ir sustiprina asocialius polinkius. Pavieniai jie gali ir nesiryžti delinkventiniam elgesiui, tačiau grupėje jie jaučiasi drąsūs ir ryžtingi. Todėl nenuostabu, kad dauguma nepilnamečių agresyvius veiksmus atlieka grupėje (Pirožkovas, 2001). Agresija – „puolimas, turint tikslą ką nors fiziškai sužaloti ar psichiškai paveikti“ (Kučinskas, Kučinskienė, 2000). Į klausimus, kaip ir kodėl mūsų vaikai išmoksta agresyvaus elgesio modelio, ar galima, remiantis agresyvumu vaikystėje, prognozuoti agresyvumą brandos amžiuje, mokslininkai atsakė: taip, ypač berniukams. Ankstyvoji agresija, pasireiškianti mokykloje, gali virsti agresyvumu jaunystės metais, t.y. kriminaliniu elgesiu, smurtiniu elgesiu šeimoje ir su kitais žmonėmis (Vaitekonienė, 2001). Vaikams, augintiems vienišos motinos, būdingas aukštesnis agresyvumo lygis, lyginant su tais vaikais, kurie gyvena su abiem tėvais. Kadangi žmogus funkcionuoja kaip vientisa asmenybė, todėl vaiko agresyvumas priklauso tiek nuo paveldimumo, tiek nuo socialinės individą supančios aplinkos, sąveikos su ja (Kučinskas, Kučinskienė, 2000). Agresyvus elgesys labai dažnai panaudojamas todėl, kad jis užtikrina aplinkinių pritarimą ir leidžia pakelti statusą. Asocialiose grupėse agresyvus elgesys žmogui gali užtikrinti ne tik grupės narių pritarimą, bet ir atitinkamą socialinį statusą (pvz., lyderio).

Kuo ilgiau nepilnametis būna atskirtas nuo pozityvios aplinkos, tuo daugiau laiko jis turi bendravimui su savo bendraamžiais tam tikrose grupėse. Šios grupės gali būti prosocialios arba asocialios. Į asocialią grupę nepilnametis patenka nutraukus santykius su mokykla. Ši grupė tampa pagrindine ir vienintele aplinka, kurioje tokie nepilnamečiai gali patenkinti savo poreikius - savęs įtvirtinimo, priklausomybės, pripažinimo bei pritarimo, naujų išpūdžių, saugumo ir pan. Pagrindinis grupės bruožas - ypatingai aukštas konformistiškumo laipsnis. Pamažu tokioje grupėje susiformuoja subkultūra su savo kalba, mada, savo vertybių sistema, kuri gali nesutapti su tėvų vertybių sistema.

Pasakytina, kad kuo didesnis paauglio prisirišimas ir kuo glaudesni jo ryšiai su asocialia grupe, tuo ši grupė bus jam patrauklesnis elgesio modelis bei reikšmingesnis pastiprinimo šaltinis. Prosocialioje aplinkoje atstumtiems bei menkinančiai save vertinantiems nepilnamečiams juos priėmusi bei pripažinusi grupė tampa labai patraukli, todėl paaugliai ypač brangina asocialios grupės nuomonę bei paskatinimus ir jautriai reaguoja į jiems keliamus reikalavimus ar taikomas sankcijas. Kuo daugiau ir dažniau nepilnametis kontaktuoja su asocialia grupe, tuo didesnė delinkventinio elgesio bei asocialių įgūdžių įgijimo tikimybė. Kuo dažniau asocialios grupės nariai pažeidžia

egzistuojančias elgesio normas ir kuo rimtesni šie teisės pažeidimai bei nusikaltimai, tuo labiau tikėtinas delinkventinis nepilnamečio elgesys.

Šiuos teiginius patvirtina G. Švedo (1990) atlikti tyrimai, kurie rodo, kad nepilnamečiams teisės pažeidėjams ypač svarbu, kaip į juos žiūri, juos vertina bendraamžiai. Tarp dalyvavimo grupėje ir delinkventinio elgesio motyvų vyrauja grupinis solidarumas (40 proc.), noras pasirodyti prieš draugus (28 proc.), siekimas įsitvirtinti grupėje (10 proc.) bei materialinis poreikis (22 proc.). Svarbu pabrėžti, kad tirti nepilnamečiai praktiškai neskiria dalyvavimo grupėje ir nusikalstamo grupinio elgesio motyvų. G. Švedas (1990) delinkventinio elgesio nepilnamečių grupes pagal jų polinkį kriminaliniam elgesiui suskirsto į tris grupes: 1) atsitiktines, kurioms kriminalinis nebūdingas. Nusikaltimai (dažniausiai prieš asmenį) padaromi susiklosčius ypatingoms aplinkybėms; 2) situacines, kurios nors ir nevengia kriminalinio elgesio, tačiau aktyviai neieško palankių situacijų; 3) tiesiogines, kurių dalyviai iš anksto planuoja ir ruošiasi kriminaliniam elgesiui (čia vyrauja nusikaltimai nuosavybei). Pagal vidinę valdymo ir tarpusavio santykių struktūrą grupes galima skirstyti į demokratines ir autoritarines. Pastarosioms būdingas vertikalus grupės narių pavaldumas bei vaidmenų pasidalijimas.

Nepilnamečių jungimasis į neformalias grupes yra natūralus ir neišvengimas procesas. Nepilnamečių grupėms tik iš dalies būdingas delinkventinis elgesys, jis glaudžiai susijęs su grupės bei atskirų jos narių vertybinėmis orientacijomis. Tai galėtų būti paaiškinama tuo, kad nepilnamečio prisirišimas prie asocialios grupės ir jo elgesys, nukrypstantis nuo visuomenei priimtinių elgesio standartų, nulemtas tamprųjų teigiamų ryšių su draugais neturėjimu. Nepilnametis, kuris pasitiki kitais ir gerbia savo draugus, yra mažiau linkęs turėti delinkventinio elgesio draugų.

Apibendrinant galima pasakyti, jog kuo ilgiau nepilnametis dalyvauja neteisėtoje asocialios grupės veikloje, tuo labiau jis atitrūksta nuo prosocialios aplinkos: šioje grupėje jis perima asocialias vertybes bei elgesio normas, įpranta patenkinti savo poreikius asocialiais būdais, įgyja asocialių įgūdžių ir pan. Delinkventinis nepilnamečio elgesys savo ruožtu sukelia negatyvias prosocialios aplinkos sankcijas bei apriboja galimybes prosocialioje aplinkoje pasiekti prestižinį socialinį statusą. Dėl to nepilnametis siekia dar labiau suartėti su asocialia grupe, priešinasi prosocialiai aplinkai, griežtai atmeta jos vertybes bei neigiamai reaguoja į taikomas poveikio priemones.

2.4. Visuomenės informavimo priemonių poveikis nepilnamečio asmenybei

Visuomenės informavimo priemonių (žiniasklaidos) įtaka vaiko socializacijai šiandien niekam nebekelia abejonių. Daugelį vertybių, normų, nuostatų, elgesio pavyzdžių bei kitų socializacijos veiksnių perduoda ne tiesiogiai tėvai ar kiti suaugusieji autoritetai, bet „tarpininkai“, neretai žiniasklaidos priemonės – televizija, kinas, laikraščiai, žurnalai, radijas, audio ir video kasetės, DVD, internetas ir pan. Būtent žiniasklaidos priemonės neretai tampa vaikui viena iš pagrindinių laisvalaikio užimtumo formų. Pažymėtina, kad vaikai, palyginus su suaugusiais, yra įtaigesni televizijos laidoms, kadangi dar neturi stabilios vertybių sistemos, sunkiai atskiria demonstruojamą fantazijų pasaulį nuo realybės ir pan.

Naujos informacinės technologijos sudaro vaikams galimybes lengviau gauti mokomąją medžiagą ir ja naudotis, teikia įvairaus pobūdžio kultūrinę, ekonominę ir politinę informaciją, palengvina bendravimą tiek su bendraamžiais, tiek ir su suaugusiais. Kita vertus, kartu vaikus pasiekia ir pornografija, smurto ir prievartos, rasizmo ir netolerancijos vaizdai ir informacija.

Vaikai žiniasklaidos priemonėmis gali disponuoti ir naudotis savarankiškai, būti jų veikiami, nepaisant tėvų ar kitų suaugusiųjų norų. Iš žiniasklaidos vaikai apie savo bendraamžių ir suaugusiųjų gyvenimą sužino daug daugiau nei ankstesnės kartos; suaugusiųjų pasaulį pažįsta greičiau ir anksčiau, nei atsiranda galimybė jį patirti asmeniškai. Dėl to keičiasi tėvų bei mokymo įstaigų autoriteto vaidmuo, silpnėja jų galimybė iš esmės turėti įtakos vaiko socializacijai. Neretai būtent žiniasklaida tampa priemone, gelbėjančia krizinėse situacijose, ji padeda užsimiršti, nusiraminti, pasislėpti nuo savo problemų. Todėl jos įtaka vaikui ypač padidėja, kai šis išsiskiria su tėvais, ilgą laiką jų nemato arba negali su jais bendrauti, kai tėvai nesutaria, skiriasi arba jau yra išsiskyrę, ir pan. (Bajoriūnas, 1996).

Nors žiniasklaidos įtaka yra neabejotina, tačiau jos konkretus poveikis negali būti apibrėžiamas vienareikšmiškai. Paneigti to, kad vaikai, praleidę daug laiko prie televizoriaus, daug labiau linkę į delinkventinį elgesį, negalima, tačiau viešosios nuomonės stereotipai apie žiniasklaidą neretai neatitinka tikrovės, ypač tada, kai ji laikoma visų visuomenės blogybių šaltiniu. Žiniasklaida yra priemonė, padedanti identifikuoti save su tam tikra amžiaus grupe, jos kultūros srovėmis, aktualiomis mados formomis, kūno kalba, šokių stiliais ir pan. Tačiau smurtiniai ir prievartiniai filmai turi neigiamų pasekmių vaikų psichikai, pakeičia jų elgesį. Tyrimai rodo, kad dideliuose miestuose rodant smurtinius

filmus kino teatruose, prieš ir po filmų padaugėjo muštynių gatvėse (Raundalen, 1991). Televizija, vaizdo ir kompiuteriniai žaidimai tapo tarsi bendru vardikliu, paaiškinančiu brutalų paauglių smurtą, vandalizmą ir pan. Smurtiniuose filmuose teigiami herojai naudoja daug prievartos. Paaugliai, susitapatindami su pagrindiniu herojumi, gautus įspūdžius bando pritaikyti realiame gyvenime, nes jiems būdingas imitacinis elgesys. Be tiesioginio imitacinio elgesio nepilnamečiai taip pat išmoksta, kad spręsti įvairius konfliktus galima panaudojant agresiją (Valickas, 1997). Moksliniai tyrimai rodo ilgalaikį agresyvumo padidėjimą, kuris susijęs su pakitusiu aplinkos vertinimu. Artimiausia socialinė aplinka pradedama suvokti kaip nesaugi, pavojinga, kitų žmonių elgesys pradedamas interpretuoti kaip keliantis grėsmę, todėl atsiranda poreikis gintis panaudojant agresiją. Agresyvaus pobūdžio žiniasklaida padaro žmogų tolerantišką smurtui ir žiaurumams, o vaikai pradeda suvokti agresiją kaip įprastinį ir kasdienį reiškinį, nesukeliantį didesnio emocinio poveikio.

Kriminologinėje literatūroje išskiriamos kelios teorijos, aiškinančios vaizduojamo smurto poveikį vaiko elgesiui: stimuliacijos koncepcija, pagal kurią matomas smurtas skatina asmeninį agresyvumą; habitualizacijos koncepcija, pagal kurią matomas smurtas atbukina jausmus ir pripratina prie kasdienio smurto, galiausiai skatinant asmeninius interesus įgyvendinti smurto pagalba; ir katarsio koncepcija, pagal kurią matomas smurtas redukuoja (malšina) asmeninį smurtą (Sakalauskas, 2000). Paskutiniosios koncepcijos hipotezė buvo paneigta moksliniais tyrimais ir netgi buvo nustatytas atvirkštinis ryšys.

Taigi, apibendrinant galima daryti išvadą, jog žiniasklaida greičiau veikia kaip papildomas veiksnys, galintis lemti nepilnamečio delinkventinio elgesio pasireiškimą tik kartu su kitais veiksniais.

3. Delinkventinio elgesio paauglių resocializacijos specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose ypatumai

3.1. Resocializacijos samprata

Resocializacijos idėją bandoma aiškinti įvairių autorių (teisininkų, kriminologų, sociologų, pedagogų ir pan.) moksliniuose darbuose. Nusikaltėlio „pataisymo“ sąvoką XIX amžiaus pabaigoje įvedė vokiečių mokslininkas V. Štelceris (Švedas, 1998, 2001). Nors pati idėja, jog bausmė kartu yra tarsi ligos gydymas, labai išpopuliarėjo, tačiau nebuvo visuotino sutarimo, kaip įvardyti patį „gydymo“ procesą. Šalia jau minėtos „pataisymo“ sąvokos, buvo vartojami „reabilitacijos“, „korekcijos“ ar net „reformacijos“ terminai. XX amžiuje įsivyravo „resocializacijos“ sąvoka. Plačiaja prasme resocializacija – tai individo keitimosi procesas, apimantis tiek elgesio, tiek pasaulėžiūros, tiek dorovinių nuostatų lygmenis. Resocializacijos tikslas iš esmės aiškus – tai siekis pakeisti individą arba, tiksliau, padėti jam keistis (Piliponytė, 1999).

L.Plytką, daugiausia dėmesio skyręs nepilnamečių resocializacijai, šį procesą aiškina kaip auklėjamosios, globojamosios ir terapinės įtakos veikimo kompleksą, skirtą asmenims, kurie pažeidžia teises, buitines normas (cit. pgl. G. Liaudinskienė, I. Leliūgienė, 2007). Pavyzdžiui D. Wojcik resocializaciją apibūdina kaip auklėjimą, kurio uždavinys taip pat yra socializacija (Wojcik D., 1984, cit. pgl. I. Michailovič, 2001). Resocializacine veikla eliminuojama destruktivi socializacija. Resocializacijos esmė – tai kokybiniai pasikeitimai, kurių padarinys – pritarimas normoms ir kultūros vertybėms (Tyszkiewicz L., 1986, cit. pgl. I. Michailovič, 2001).

Resocializacija, kuri taip pat suprantama kaip veikla, kurios tikslas yra individo, turinčio sutrikimų, auklėjimas ir socializacijos trūkumų šalinimas, turi būti realizuojama per resocializacinį auklėjimą, arba negatyvaus nusistatymo normų, kurios nustato individui tam tikras pareigas ir įgaliojimus, įveikimą (Makowski A., 1994, cit. pgl. I. Michailovič, 2001).

I. Michailovič (2001) nuomone, resocializacija – tai specifinis reformuojamasis-koreguojamasis auklėjimas, formuojantis asmenų motyvacijos pokyčius. Funkcionali resocializacijos reikšmė yra ta, kad, esant jos poveikiui, nevisiškai socializuoti individai turėtų atsikratyti trūkumų arba įgyti naujų savo elgesio stereotipų, kurie skatina žmogų vykdyti pozityvius visuomenės vaidmenis. Todėl resocializacijoje reformavimo, koregavimo ir adaptacijos proceso akcentas koncentruojamas iš esmės į neprisitaikiusį prie

visuomenės auklėtinį ir jo norą pasitaisyti. Šiuolaikinės resocializacijos sąvoką nagrinėjęs G. Merkys akcentuoja, kad resocializacijos fenomenas iškyla tuomet, kai asmens psichosocialinė raida jau susiklostė visuomeniškai nepalankiai. Tai uždavinys, bandymas ir galimybė tiek nusižengusiam jaunuoliui(jaunuolei), tiek visuomenei pabandyti jauną žmogų integruoti(s) į visuomenę dar kartą. Resocializacijos kaip pakartotinės socializacijos bandymo sąlygos iš principo yra labiau komplikuotos nei pirminės socializacijos

G. Merkys pabrėžia, kad socializacija ir resocializacija turi stichinį ir kryptingą institucinį pradą. Tikimybė, kad nusižengęs nepilnametis resocializuosis stichiškai, yra mažesnė, nei esant kryptingam instituciniam poveikiui, kuris pasireiškia kryptingu visuomenės bei artimiausios aplinkos poveikiu ir pagalba nepilnamečiui. Kryptingas poveikis ir pagalba čia tarsi sutampa su ugdymo (auklėjimo ar perauklėjimo) sąvokomis. Visgi pirmenybę autorius teikia socializacijos ir resocializacijos sąvokoms, kadangi pastarosios jautriau ir išsamiau atspindi asmenybės tapimo modernioje visuomenėje.

Kalbant apie kryptingos resocializacijos kaip socialinės pagalbos sampratą, verta pabrėžti, jog ši pagalba gali būti įvairių lygių, pvz. mikrolygmens kryptingas poveikumas – pasireiškia konkrečiomis prielaidomis, kurių esmė gali būti apibūdinama klausimu, ar nepilnamečio aplinkose pasireiškia doroviškai ir teisiškai nesmerktini, visuomeniškai naudingi socialiniai santykiai (Merkys, 2002).

Besikurianti šiuolaikinė demokratinėmis vertybėmis grįsta justicijos sistema lemia būtinybę numatyti naują nepilnamečių priežiūros kryptingumą – „sukurti tokią baudžiamosios justicijos sistemą, kuri siektų jaunuolių resocializacijos, būtų orientuota į paramą ir supratimą (Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija. – 1998 prieiga per internetą: <<http://www.nplc.lt/nj/dokumentai.html>>, p. 41). 2004 m. patvirtintoje Vaikų ir jaunimo socializacijos programoje pateiktoje resocializacijos sąvokoje akcentuojamas socialinio statuso ir vertingumo grąžinimas ugdymo priemonėmis ugdytiniui, kuris buvo praradęs aplinkos socialinį pasitikėjimą. Tuo tarpu Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metų programoje pateikta sąvoka detaliau apibrėžia kokiomis priemonėmis ir koku tikslu siekiama asmeniui grąžinti socialinį statusą ir vertybines orientacijas: „Resocializacija – asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę.“ Taigi, vykdant resocializaciją, svarbu ne tik grąžinti socialinį statusą ir vertingumą, bet ir integruoti asmenį į visuomenę.

G. Liaudinskienės ir I. Leliūgienės (2007) nuomone, tikslinga skirti nepilnamečių teisės pažeidėjų resocializaciją nuo suaugusiųjų, nes pastarųjų resocializacijai būdinga savita specifika (pvz., itin svarbi darbinė veikla, sumažėjusi ugdomojo poveikio galia ir pan.). Autorės išryškina pagrindinius nepilnamečių resocializacijos konceptus: paramą, pasireiškiančią įvairiomis pagalbos priemonėmis, kuriomis siekiama pagerinti nepilnamečių gerovę; įvairialypį poveikį, siekiant socialios individo raidos perspektyvos, sureikšminant ugdomąją veiklą; tinkama priežiūra, kuri įgyvendinama per subjektui privalomą nustatytos tvarkos laikymąsi.

Resocializacijos idėja išryškina šiuolaikišką teisės pažeidėjų priežiūros kryptingumą. Įvertinant nepilnametį kaip besivystančios asmenybės faktą ir specifinį socialinės apsaugos poreikį – kaip svarbiausią intervenciją nepilnamečių resocializacijos metu, galima pripažinti socialinę edukacinę veiklą. Be to, būtina pabrėžti ir paties asmens atsakomybę bei aktyvias pastangas šiame procese.

Resocializacija – tai siekis atitraukti nepilnametį nuo neįstatymiškos veiklos ne per bausmę ar izoliaciją, o per savalaikę pagalbą, efektyvų poveikį ir priežiūrą; tai yra kompleksinis, integralus procesas, talpinantis savyje daugiapakopės programos turinį, kurio esmė – pakartotinis individo į(si)traukimas į visuomenę. Nors resocializacijos samprata nėra vienalytė, tačiau ryškių prieštaravimų dėl resocializacijos esminių charakteristikų neatskleista.

Pastebėtina, jog mokslinėje literatūroje analizuojami ir esminiai nepilnamečių resocializacijos trikdžiai: 1) šeimos lygmenyje (pvz., tėvų nedarbas, tėvų „atsitraukimas“ nuo vaiko auklėjimo, vaikų ir tėvų tarpusavio ryšių nebuvimas); 2) asmenybiniame nepilnamečio lygmenyje (pvz., nepilnamečio nenoras prisiimti asmeninę atsakomybę, menka nepilnamečių motyvacija mokymuisi); 3) švietimo organizacijos lygmenyje (pvz., menkas nepilnamečių darbinis auklėjimas, mokyklos „atsitraukimas“ nuo popamokinio nepilnamečių užimtumo, menkas mokyklos autoritetas); 4) visuomenės lygmenyje (pvz., neigiamas visuomenės požiūris į nusikaltusį nepilnametį, vertybių kaita visuomenėje, neigiama informacijos priemonių įtaka); 5) valstybės politikos lygmenyje (pvz., vieningos nepilnamečių resocializacijos sistemos nebuvimas, infrastruktūros, orientuotos į nepilnamečių resocializaciją, nebuvimas, bendradarbiavimu ir komandiniu darbu paremto tarpinstitucinio darbo nebuvimas). Įvertinus išskirtus nepilnamečių resocializacijos procesą trikdančius veiksnius, svarbu juos mažinti ar neutralizuoti bei skatinti palaikančius veiksnius (Liaudinskienė, 2005).

3.2. Nepilnamečių resocializacijos sistema

Nepilnamečių resocializacijos esmė – jos priemonių poveikio rezultatas, siekiant užtikrinti tokį nepilnamečio elgesį, kuris būtų jam naudingas ir kartu atitiktų visuomenės interesus (Michailovič, 2001). Nepilnamečių resocializacijos priemonės Lietuvoje nustato du įstatymai – tai Baudžiamasis kodeksas (BK) ir Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas. Šiuose įstatymuose numatytos priemonės sudaro praktiškai vieningą nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas ir (ar) kitus teisės pažeidimus, resocializacijos sistemą. Nepilnamečių resocializacijos sistemos veikimas turi remtis tokiais principais: nepilnamečių interesų ir gerovės prioritetas, nepilnamečio dalyvavimas priimant su juo susijusius sprendimus, jo atskyrimas nuo šeimos (taip pat stacionari institucinė priežiūra) – tik kraštutiniu atveju, priežiūros vykdymas kuo arčiau nepilnamečio gyvenamosios vietos, vietos bendruomenės įtraukimas į nepilnamečio priežiūros ir socialinės integracijos procesą ir t.t. (Sakalauskas, 2002). Pagrindinis šios sistemos tikslas – ugdyti nepilnamečių, o ne jį bausti, stengtis integruoti į visuomenę, suteikiant ir skatinant tam būtinus asmeninius ir socialinius gebėjimus (Sakalauskas, 2002).

Nepilnamečių resocializacijos priemonės gali būti klasifikuojamos remiantis įvairiais kriterijais, pvz. į priemones, numatytas baudžiamajame įstatyme, ir priemones, numatytas kituose įstatymuose; bausmes ir auklėjamojo poveikio priemones; ir t.t. Antai, I. Michailovič (2001) pateikia tokią Lietuvos Respublikos baudžiamajame įstatyme numatytų resocializacijos priemonių klasifikaciją pagal veiklos rūšį: priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu, ir priemones, susijusias su laisvės atėmimu. Pirmajai priemonių, numatytų Lietuvos Respublikos BK, grupei priskirtinos: 1) auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams (BK 82 straipsnis); 2) bausmės nepilnamečiams (BK 90 straipsnis) – viešieji darbai, laisvės apribojimas ir bauda. Prie antrosios priemonių grupės autorė priskiria terminuotą laisvės atėmimą (BK 50 straipsnis) ir areštą (BK 49 straipsnis). Lietuvos Respublikos BK 82 straipsnis numato šias auklėjamojo poveikio priemones: išpėjimas; turtinės žalos atlyginimas arba jos pašalinimas; nemokami auklėjamojo pobūdžio darbai; atidavimas tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti; elgesio apribojimas; atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą. Šių priemonių taikymas nepilnamečiams, padariusiems nusikalstamas veikas, didėja, pvz. 2003 m. teismai paskyrė 349, o 2004 m. – jau 1168 auklėjamojo poveikio priemones (Švedas, 2006).

Pagal izoliacijos nuo visuomenės kriterijų nepilnamečių resocializacijos priemonės būtų galima suskirstyti į: 1) priemones, taikomas neizoliuotai nuo visuomenės, ir 2) priemones, taikomas izoliacijos nuo visuomenės sąlygomis (terminuotas laisvės atėmimas, areštas, atidavimas į specialią auklėjimo įstaigą). Iš išvardytų auklėjamojo poveikio priemonių, kaip griežčiausią, I. Michailovič (2001) išskiria resocializacijos priemonę - atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą (BK 82 ir 88 straipsniai). Iš kitų auklėjamojo poveikio priemonių pastaroji išsiskiria tuo, jog šiose įstaigose resocializacinė veikla vykdoma izoliacijos nuo visuomenės sąlygomis, nes nepilnamečiai jose laikomi izoliuotai, nuolat prižiūrimi (pagal Specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų laikinųjų nuostatų 5.1. punktą, ugdytiniams buvo draudžiama be pedagogų žinios išeiti iš auklėjimo ir globos namų teritorijos).

Pažymėtina, kad panašias stacionarias auklėjamojo poveikio priemones – auklėjimą specialiose įstaigose, numato ir kitų valstybių įstatymai, pvz. Olandijoje, Vokietijoje ir pan. (Sakalauskas, 2001). Antai, Vokietijoje vaikams, linkusiems daryti teisės pažeidimus, neturintiems mokymosi ir darbinės veiklos motyvacijos, įsteigtos specialios mokyklos. Šių mokyklų mokymo ir ugdymo programose yra akcentuojama vaiko asmenybės korekcija, jo emocinė raida, socialinių įgūdžių įtvirtinimas ir profesinės tam tikrų specialybių žinios, kurios padeda atskleisti vaiko gabumus ir polinkius tam tikrai profesijai ir sudaro vaikui galimybes ateityje pasirinkti jam tinkančią profesiją. Tokių mokyklų klasėse gali būti ne daugiau penkių vaikų. Šiuo būdu mokytojas gali gerai pažinti kiekvieno vaiko individualias ypatybes, bei sudaryti kiekvienam vaikui individualias mokymosi programas. Didelis dėmesys yra mokymosi motyvacijos skatinimui. Kadangi vaikų nenoras mokytis dažnai būna susijęs su nesėkmėmis mokykloje praeityje, vaikai pradeda mokytis tų dalykų, kurie jiems sekasi. Dėl to mokytojas turi pastebėti, nuo kur galima pradėti mokyti vaiką atitinkamos disciplinos, kad mokymosi pradžioje nesėkmės nesužlugdytų vaiko noro mokytis ilgesniam laikui.

Tuo tarpu Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme yra numatytos dvi vaiko priežiūros (resocializacijos) formos Lietuvoje – minimali priežiūra ir vidutinė priežiūra. Vaiko minimalios priežiūros priemonės yra:

- 1) specialisto darbas (konsultacijos) su vaiku;
- 2) įpareigojimas lankyti vaikų dienos centrą;
- 3) įpareigojimas dalyvauti socialinio ugdymo, reabilitacijos, integracijos, prevencijos ir kitose programose;
- 4) įpareigojimas iki 16 metų mokytis pagal pradinio pagrindinio ugdymo programas.

1-3 punktuose išvardintos priemonės gali būti skiriamos nuo 1 mėnesio iki 1 metų laikotarpiui, bet ne ilgiau, kol vaikui sueis 18 metų. Vaikui gali būti paskirta viena arba kelios tarpusavyje suderintos minimalios priežiūros priemonės. Vaiko minimalios priežiūros tikslas – neatskiriant nepilnamečio nuo jo gyvenamosios aplinkos siekti, kad jo elgesys pozityviai keistųsi. Ši priežiūra orientuota į formalią nepilnamečio elgesio kontrolę bei socialinę pagalbą jam pačiam bei jo tėvams; vykdoma savivaldybių lygmenyje bendradarbiaujant su nevyriausybinėmis organizacijomis (Sakalauskas, 2002). Beja, H. Oberloskamp (2007) atkreipia dėmesį, kad Lietuvoje apskritai neegzistuoja jokių principų, pagal kuriuos būtų sprendžiama, kokiais atvejais pagalbos teikimas galėtų būti patikėtas nevyriausybinėms organizacijoms. Kita vertus, pilnas net ir minimalios priežiūros priemonės įgyvendinimo perdavimas nevyriausybinėms organizacijoms gali sukelti teisinius prieštaravimus, nes Lietuvoje valstybė negali deleguoti savo funkcijų vykdymą nevyriausybinėms organizacijoms.

Vaiko vidutinės priežiūros priemonė yra atidavimas į stacionaraus pobūdžio vaikų Socializacijos centrą (t.y. specialiuosius vaikų auklėjimo ir globos namus). Ji gali būti skiriama iki 3 metų, bet ne ilgiau, kol vaikui sueis 18 metų. Ši priemonė gali būti skiriama tik 14 metų sukakusiam vaikui. Vaikui, nesukakusiam 14 metų, ši priemonė gali būti skiriama išimtiniais atvejais, kai šio vaiko elgesys kelia realų pavojų kitų žmonių gyvybei, sveikatai ar turtui. Nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigos turi siekti efektyvinti rizikos grupės nepilnamečių ugdymą ir socialinę pagalbą jiems, kuri atitiktų ir visuomenės saugumo poreikius. Ši forma turi būti taikoma tik tuomet, kai nepakanka švelnesnių priemonių. Tokios įstaigos, atsižvelgdamos į nepilnamečio individualias savybes, turimą socialinę patirtį ir elgesį, turi prižiūrėti bei teikti socialinę, psichologinę, pedagoginę ir kitą pagalbą nepilnamečiams (Sakalauskas, 2002). Atkreiptinas dėmesys, jog A. Bedorf (2006), pristatydamas Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomonę, teigia, kad vidutinės priežiūros priemonių poreikis būtų mažesnis, jei vaikams būtų garantuojama efektyvi, profesionali ir savalaikė pagalba – minimalios priežiūros priemonės jų gyvenamojoje vietoje. Šiose įstaigose praktiškai nėra vaikų, kuriems buvo suteikta savalaikė, profesionali ir efektyvi pagalba, siekiant teigiamo jų elgesio pokyčių.

I. Michailovič (2001) pažymi, kad taikant resocializacijos priemones labai svarbu iširti tokius nepilnamečių asmenybės aspektus: amžiaus ir lyties ypatumus, gyvenamąją vietą, užimtumo ir išsimokslinimo, šeimos aplinkos ypatumus, asmenybės sutrikimus, galimo neprisitaikymo prie visuomenės požymius.

3.3. Resocializacijos priemonės, taikomos specialiuose auklėjimo ir globos namuose, ir jų ypatumai

Vaiko atidavimas į stacionaraus pobūdžio Socializacijos centrą savo esme yra terminuotas vaiko laisvės atėmimas, kurio metu siekiama užtikrinti vaiko kokybišką ugdymą, teikti jam socialinę, pedagoginę, psichologinę, specialiąją pedagoginę, informacinę ir kitą pagalbą, padedančią pasiekti teigiamų vaiko elgesio pokyčių bei ugdytų jo vertybines nuostatas ir socialinius įgūdžius. Pastebėtina, jog, įgyvendinant tarptautinės teisės ir Lietuvos Respublikos Konstitucijos reikalavimus, šiuo metu šią priemonę gali taikyti tik teismas (Sakalauskas, 2002).

Tačiau kokiomis resocializacijos priemonėmis siekiama paveikti nepilnametį tokio tipo įstaigose? Individo „taisymas“ arba keitimas uždaro tipo įstaigose atskirais istorijos laikotarpiais vyko skirtingai. Buvo bandomos įvairios poveikio priemonės, kol nusistovėjo resocializacijos struktūra, sudaryta iš keturių elementų: darbo, švietimo, moralinės įtakos ir disciplinos. Tačiau siekiant sumažinti represinį uždaro tipo įstaigų poveikį į resocializacines programas buvo įtraukiami ir kitokie elgesio poveikio būdai bei psichologinis konsultavimas. Kai kurie autoriai iš esmės kritikuoja tokio tipo įstaigas. Antai, J. Ruškus, G. Merkys (2002) atkreipia dėmesį į tai, kad nusikaltusių jaunuolių priežiūros ir perauklėjimo idėja bei jos praktinis įgyvendinimas uždarose specializuotose įstaigose atsiremia į dvi viena kitai prieštaraujančias paradigmas: bausmės ir ugdymo Problema yra ta, kad minėti bausmės ir ugdymo pradai savo esme yra labai skirtingi, nesuderinami. Jei valstybinės švietimo politika, priežiūros institucijos neapsisprendžia, kuriam iš pradų teikti pirmenybę, tai resocializacijos procesas neišvengiamai pasmerkiamas nekryptingai, stichiškai raidai.

Tuo tarpu Goffman E. (1968) nuomone, specialiosios institucijos yra priešingybė asmenybės socializacijos procesui, nes savasis „aš“ iš esmės formuojasi tik tada, kai žmogus atlieka daugialypius vaidmenis, o tai pasiekti jis gali tik „normaliame“ ir pilnaverčiame socialiniame gyvenime. Tokiose institucijose individui suteikiami tik vienas ar keli riboti socialiniai vaidmenys (mokinio, ugdytinio ir kt.) (Goffman E., 1968, cit. pgl. J. Ruškus, G. Merkys, 2002).

Kita vertus, dauguma autorių (pvz., N. Bišopas (1993), G. Švedas (2003), ir t.t.) pripažįsta laisvės atėmimą (taip pat ir nepilnamečių patalpinimą uždaro tipo auklėjamosiose įstaigose) kaip neišvengiamą būtinybę. Šie autoriai, apibrėždami resocializaciją kaip individo perauklėjimo ir pakeitimo idėją, išskiria tradicinę,

nusistovėjusią resocializacijos struktūrą: darbas, švietimas, moralinė įtaka, disciplina. Nepilnamečių resocializacijos procese skirtingi šie svarbiausi elementai: individuali elgsena, socialinė globa, edukacinė veikla, disciplina bei priežiūra. Siekiant sėkmingo nepilnamečių resocializacijos proceso, svarbus visų šių elementų koordinuotas reiškimasis išvien. Atskirų resocializacijos priemonių efektyviam įgyvendinimui specialieji auklėjimo ir globos namai taiko įvairias programas, pvz. Veliučionių specialieji auklėjimo ir globos namai 2004-2005 m.m. vykdė 9 programas: ugdytinių veiklos ir individualumo plėtros, mokymosi motyvacijos skatinimo, seksualinės prievartos prevencijos, narkotinių ir psichotropinių medžiagų vartojimo prevencijos, individualaus ugdymo ir socialinių ryšių plėtojimo, ir t.t.

Ruškus J., Gerulaitis D. (2002) pažymi, kad ypatingas dėmesys nepilnamečių perauklėjimo turinyje turėtų būti skiriamas ne tiek grynai mokomiesiems dalykams, kiek psichologinei socialinei korekcijai, atsižvelgiant į jų socialinę situaciją šeimoje, skaudžius praeities įvykius, emocinius sutrikimus, tarpusavio santykių problemas, nesavarankiškumą, normų pažeidimo motyvacijas.

Ruškus J., Gerulaitis D. (2002) išskiria du perauklėjimo psichologinius metodus: elgesio (biheavioristinę) terapiją ir kognityvinę elgesio terapiją. Kazdin A. E. (1987) išskiria šiuos perauklėjimo psichologinius metodus: a) sutelkti į vaiką (individuali psichoterapija, grupinė psichoterapija, problemų sprendimo įgūdžių lavinimas, socialinių įgūdžių lavinimas); b) sutelkti į šeimą metodai (šeimos terapija bei tėvų auklėjimo mokymas); c) sutelkti į bendruomenę metodai (įvairi bendruomenės intervencija).

Tuo tarpu I. Leliūgienė (2000) kaip svarbiausią intervenciją resocializacijos metu išskiria socialinę edukacinę veiklą. Šios veiklos metu itin svarbus šių socialinių įgūdžių ugdymas, kurių turėjimas ateityje leidžia išvengti įvairių deviantinio elgesio apraiškų:

- sprendimų priėmimas – šis įgūdis padeda priimti konstruktyvius, racionalius, optimaliausius sprendimus;
- problemų sprendimas – įgalina konstruktyviai spręsti problemas, priimant racionaliausią bei optimaliausią sprendimą;
- kūrybiškas mąstymas – susijęs su prieš tai minėtais įgūdžiais; jis įgalina įvertinti visas alternatyvas, mūsų veiklos ar neveiklumo padarinius;
- kritinis mąstymas – gebėjimas analizuoti informaciją bei patyrimą;
- efektyvus bendravimas – gebėjimas save išreikšti verbaliniais ir neverbaliniais būdais, priimtinais mūsų kultūrai ir situacijai;

- asmeninis bendravimas – gebėjimas užmegzti ir išlaikyti pozityvius, prosocialius draugiškus ryšius su aplinkiniais;

- savęs pažinimas – gebėjimas pažinti ir įvertinti save, savo charakterį, stipriąsias bei silpnąsias puses;

- emocijų valdymas - tai savo ir kitų žmonių emocijų supratimas bei žinojimas, kaip jos veikia mūsų elgesį, sveikatą;

- empatija – gebėjimas įsijausti į kito žmogaus gyvenimą. Padeda suprasti ir priimti kitus žmones;

- streso įveikimas – tai streso priežasčių numatymas ir žinojimas, kaip jis mus veikia.

Minėtų socialinių įgūdžių išsiugdymas padeda vaikams tapti psichologiškai brandžiomis ir sąmoningomis asmenybėmis, bei tapti atspariems įvairioms deviacijos apraiškoms jų elgesyje (I. Leliūgienė, 2000, cit. pgl. L. Šuškevič, 2004).

Kryptingai resocializacijai kaip socialinei pagalbai įgyvendinti uždaro tipo įstaigose turi būti sudaroma tinkama mikroaplinka. Tokios mikroaplinkos sudarymas reikalauja ypatingų personalo kompetencijų ir meistrystės, profesionalų tarpusavio sąveikos ir brandžios organizacinės kultūros (Merkys, 2002). Tuo tarpu tyrimai (Sakalauskas, 2002) rodo, jog specialiųjų auklėjimo ir globos namų personalo struktūroje dominuoja bendro profilio pedagogai bei auklėtojai – 38 proc. Administracija ir ūkinis personalas šio tipo įstaigose sudaro didelę dalį – 46 proc., o tiesiogiai vaikus aptarnaujantis personalas sudaro 41 proc.

L. Ūselė, A. Matijaškaitė (2006), išanalizavusios galimybes didinti socialinių darbuotojų vaidmenį Lietuvos nepilnamečių baudžiamojoje justicijoje, pabrėžia svarbų socialinių darbuotojų vaidmenį priežiūros bei pataisos institucijose. Pavyzdžiui užsienio šalyse socialiniai darbuotojai atlieka šią veiklą: dalyvauja reabilitacijos programose, teikia reikiamą informaciją, ruošia nepilnamečio istorijas ir psichologinius socialinius įvertinimus, kuriais vadovaujantis rengiamos programos, dalyvauja ilgalaikėse ir trumpalaikėse, individualiose ir grupinėse konsultacijose su nepilnamečiu bei jo šeima, padeda nepilnamečiui prisitaikyti prie uždaros įstaigos sąlygų ir plėtoti socialinius įgūdžius, kurių reikės reintegruojantis atgal į visuomenę. Uždarose nepilnamečių įstaigose paprastai daugumą personalo sudaro socialiniai darbuotojai. Tuo tarpu išanalizavus Lietuvos įstaigų (specialiųjų vaikų auklėjimo ir globos namų, pataisos namų) socialinių darbuotojų skaičių, jų atliekamas funkcijas, darbo krūvį, darytina išvada, jog realiai dirbančių šių specialistų bei jų etatų skaičius dar nėra pakankamas. Nors situacija gerėja

(pav. keturiuose specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose yra įsteigta socialinio pedagogo etatu), tačiau atsižvelgiant į tai, kad tokio pobūdžio įstaigose didžiausias dėmesys turėtų būti skiriamas socialiniams įgūdžiams lavinti, tokio skaičiaus socialinių darbuotojų nepakanka.

Resocializacijos priemonių, taikomų specialiuose auklėjimo ir globos namuose, ypatumus ir sunkumus apsprendžia tokie veiksniai:

a) uždaro tipo įstaigų skaičiaus Lietuvoje ir jose laikomų nepilnamečių skaičiaus optimizavimo poreikis, siekiant sudaryti sąlygas efektyviai pagalbai bei neigiamo „labiau patyrusių“ auklėtinių poveikio neutralizavimui;

b) uždaro tipo įstaigose vyraujantis grupinių poveikio priemonių taikymas;

c) poreikis įvertinti kiekvieno auklėtinio socialinę-psichologinę būklę, ir atsižvelgiant į ją individualios socialinio pedagoginio ugdymo programos sudarymo būtinumas (Sakalauskas, 2002);

d) skirtinga auklėtinių „kriminalinė istorija“, reikalaujanti tam tikro jų skirstymo į grupes ir adaptacijos įstaigoje laikotarpio;

e) auklėtinių menka socialinė branda, polinkis į agresiją, nemokėjimas nustatyti normalius socialinius ryšius ir pan. aspektai, kurie trukdo nepilnamečiui tapti aktyviu (ne vien pasyviu) resocializacijos proceso dalyviu (Juodraitis, 2003);

f) riboti uždaro tipo įstaigų kontaktai su socialine aplinka, ypač nepilnamečio šeima, nevyriausybinėmis organizacijomis, taip pat kitomis socialinėmis tarnybomis (Sakalauskas, 2002).

Pabrėžtina ir tai, jog resocializacijos priemonių, taikytų specialiuose auklėjimo ir globos namuose, efektyvumą nulemia ne vien tinkamų priemonių parinkimas ir taikymas konkrečiam auklėtiniui, profesionalūs įstaigų darbuotojai ir pan., bet ir tų priemonių nuoseklumas, sistemiškumas, tęstinumas bei išbaigtumas, taip pat socialinė pagalba adaptuojantis visuomenėje, nes neretai grįžimas į buvusią socialinę terpę (pvz. padidintos rizikos šeimą ir pan.) lemia delinkventiško elgesio tęstinumą ir komplikotą tolimesnę socializacijos raidą.

4. Tyrimo metodika

4.1. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Tikslas:

- ištirti paauglių nuomonę ir požiūrį į resocializacijos priemones, taikomas specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose;
- palyginti delinkventiško elgesio mergaičių ir berniukų nuomonę ir požiūrį tirtais aspektais.

Uždaviniai:

1. Sužinoti paauglių nuomonę apie mokymąsi ir priimtinausias laisvalaikio praleidimo formas;
2. Sužinoti paauglių požiūrį į specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose nustatytas taisykles (darbotvarkę), laisvalaikio praleidimą, profesijos mokymą;
3. Sužinoti, kaip paaugliai sprendžia nesutarimus;
4. Sužinoti, paauglių nuomonę apie jų elgesio vertinimo (teigiamas, neigiamas) pasekmes;
5. Sužinoti apie paauglių ir jų šeimos narių santykių vertinimą.

4.2. Tiriamieji

Lietuvoje 2007 m. buvo keturi specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai, iš kurių treji skirti berniukams. Vaikai šiuose namuose buvo apgyvendinami tik teismo ar steigėjo (Švietimo ir mokslo ministerijos) sprendimu. Tyrimui buvo pasirinktos dvi iš keturių Lietuvoje veikiančių vidutinės priežiūros įstaigų – Veliučionių ir Vilniaus specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai. Šios įstaigos tyrimui buvo pasirinktos dėl: jų pavaldumo (Veliučionių ir Vilniaus specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai tyrimo metu buvo pavaldūs Švietimo ir mokslo ministerijai), panašaus auklėtinių skaičiaus juose (apie 40 auklėtinių), skirtingos juose gyvenančių auklėtinių lyties. Toks tiriamųjų pasirinkimas leidžia palyginti ne tik dviejų skirtingų vidutinės priežiūros įstaigų – Veliučionių ir Vilniaus – auklėtinių nuomonę ir požiūrį į šiose įstaigose taikomas resocializacijos priemones, bet taip pat ir šių nuomonių ir požiūrių skirtumą lyties (t.y. mergaičių ir berniukų) aspektu.

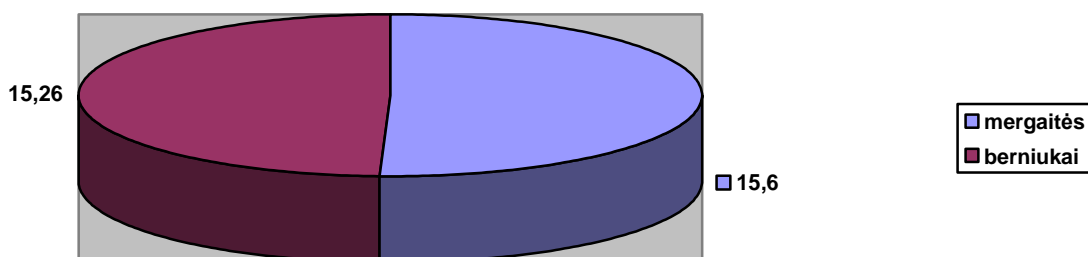
Tyrimas buvo atliekamas 2007 metais vidutinės priežiūros įstaigoje, skirtoje berniukams (Veliučionių specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose), – tyrime dalyvavo 23 berniukai, ir vidutinės priežiūros įstaigoje, skirtoje mergaitėms (Vilniaus

specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose), – tyrime dalyvavo 27 mergaitės. Iš viso tyrime dalyvavo 50 tiriamųjų.

Respondentų amžius svyravo nuo 12 iki 18 metų (bendras amžiaus vidurkis 15,57 metai).

1 lentelė. Tyrime dalyvavusių asmenų amžius

Amžius	Vaikinų	Merginų	Viso
12 m.	-	2	2
13 m.	3	2	5
14 m.	4	2	6
15 m.	6	3	9
16 m.	4	9	13
17 m.	6	8	14
18 m.	-	1	1

1 pav. Tiriamųjų pasiskirstymas pagal amžių (pagal vidurkius).

1 pav. matome, jog rezultatai pagal tiriamųjų pagal amžiaus vidurkį pasiskirstė beveik po lygiai. Mergaičių amžiaus vidurkis – 15,6, berniukų - 15,26.

4.3. Tyrimo metodika

Magistro darbo tyrime buvo naudojamas kiekybinis lyginamasis tyrimo metodas – anketinė apklausa. Tyrimui reikalingi duomenys buvo renkami pateikiant tiriamiesiems darbo autorės sudarytą pusiau uždaro tipo anketą. Anketos pagrindiniai klausimų blokai

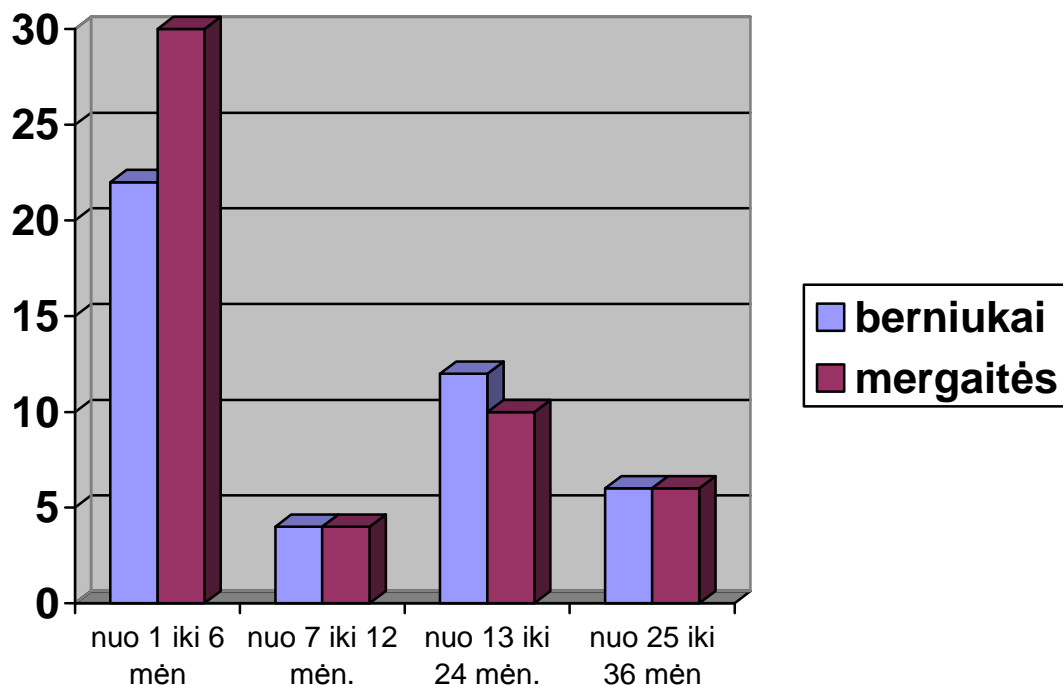
buvo siejami su demografiniais aspektais; santykių su aplinkiniais vertinimu; mokymosi, laisvalaikio ir kitų užimtumo formų vertinimu; konfliktų sprendimo būdų nustatymu ir pan., siekiant nustatyti specialiųjų vaikų auklėjimo namų auklėtinių nuomonę ir požiūrį į vertybes ir motyvaciją keistis, šiuose namuose naudojamų resocializacijos priemonių įtaka auklėtinių motyvacijai keistis.

Tyrimo metu vadovautasi konfidencialumo ir laisvanoriškumo principais. Tyrimo duomenys apdoroti naudojant statistinių duomenų apdorojimo paketo SPSS (Statistical Package for Social Science) 12.0 versiją. Taikyti dažnių lentelių, porinių dažnių lentelių, Chi kvadrato kriterijus (χ^2), Studento t-kriterijus nepriklausomoms imtims, Spearman'o koreliacijų metodas.

Tyrimo rezultatai ir išvados gali būti panaudoti įvertinant, ar Veliučionių ir Vilniaus specialiuose vaikų auklėjimo namuose taikomos resocializacijos priemonės (mokymo ir auklėjimo procesas, socialinės programos ir pan.) nukreiptas į nustatytą delinkventinio elgesio veiksnių neutralizavimą, taip pat jie leidžia rengti pasiūlymus tokių programų tobulinimui ir įgyvendinimo efektyvumo didinimui.

5. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

Tiriamųjų prašėme nurodyti, kiek laiko gyvena specialiuosiuose vaikų auklėjimo ir globos namuose (toliau tekste priežiūros įstaigose). Tyrimo metu gauti rezultatai pateikti 2 pav.

2 pav. Mergaičių (N=27) ir berniukų (N=23) gyvenimo priežiūros įstaigose laikotarpis

Kaip matyti 2 pav., daugiausia priežiūros įstaigose gyvenančių tiek mergaičių (30%), tiek berniukų (22%) gyvena nuo 1 iki 6 mėnesių. Rezultatai rodo, kad daugiau mergaičių, nei berniukų priežiūros įstaigoje gyvena trumpesnę laikotarpį. Tai yra pakankamai trumpas laikas, kad įvyktų esminiai pokyčiai nepilnamečių resocializacijos procese. Kita vertus, bendras mergaičių ir berniukų laiko, praleisto šiose įstaigose, vidurkis sudaro 11,32 mėnesio, o per šį terminą jau įmanomas pozityvus poveikis.

Respondentai buvo prašomi įvertinti įvairias veiklas (mokymąsi, užklausinę bei darbinę veiklas, laisvalaikį, profesinį mokymą).

2 lentelė. Įvairių veiklų vertinimas

Kai patu vertini savo		Labai blogai	Blogai	Patenkinamai	Gerai	Labai gerai
		Mokymosi rezultatus	mergaitės	3.7%	14.8%	59.3%
	berniukai	0.0%	15.0%	50,0%	30.0%	5.0%

Užklausinę veiklą	mergaitės	7.4%	14.8%	48.1%	25.9%	3.7%
	berniukai	0.0%	4.8%	23.8%	47.6%	23.8%
Darbinės veiklos rezultatus	mergaitės	0.0%	14,8%	51,9%	33,3%	14,3%
	berniukai	0.0%	4,8%	47,6%	33,3%	0,0%
Laisvalaikį	mergaitės	0.0%	22,2%	25,9%	22,2%	29,6%
	berniukai	14,3%	9.5%	14,3%	28.6%	33,3%
Profesinį mokymą	mergaitės	8,0%	28,0%	40,0%	20,0%	4,0%
	berniukai	13,6%	4,5%	22,7%	31,8%	27,3%

Tyrimas parodė, kad mokymosi rezultatus panašiai, t. y. patenkinamai, vertina tiek mergaitės (59,3%), tiek berniukai (50,0%).

Užklausinę veiklą gerai ir labai gerai (71,4%) vertina berniukai, o mergaitės – patenkinamai (48,1%) ir gerai (25,9%).

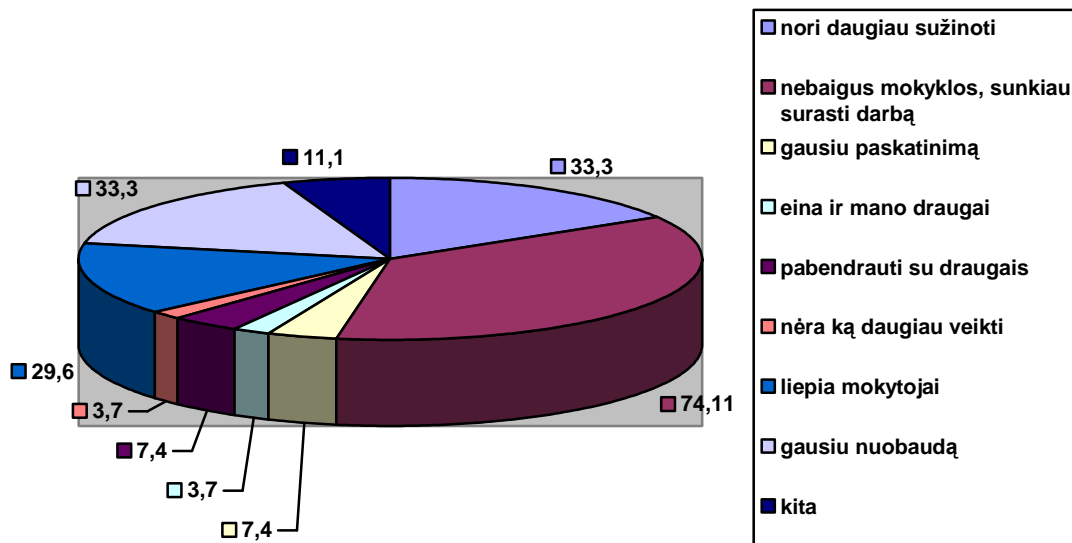
Darbinės veiklos rezultatus taip pat, kaip ir mokymosi rezultatus respondentai vertina panašiai, t. y. patenkinamai: mergaitės (51,9%), berniukai (47,6%). Laisvalaikį gerai ir labai gerai vertina dauguma mergaičių (51,8%) bei berniukų (61,9%).

Profesinį mokymą mergaitės vertina blogai (28,0%), patenkinamai (40,0%) ir gerai (20,0%), o berniukai - blogai (4,5%), patenkinamai (22,7%), gerai ir labai gerai (59,1%).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad berniukams ir mergaitėms nelabai patinka mokytis, bei dirbti, jie mieliau rinktųsi laisvalaikį, tačiau profesinį mokymą berniukai vertina geriau, nei mergaitės.

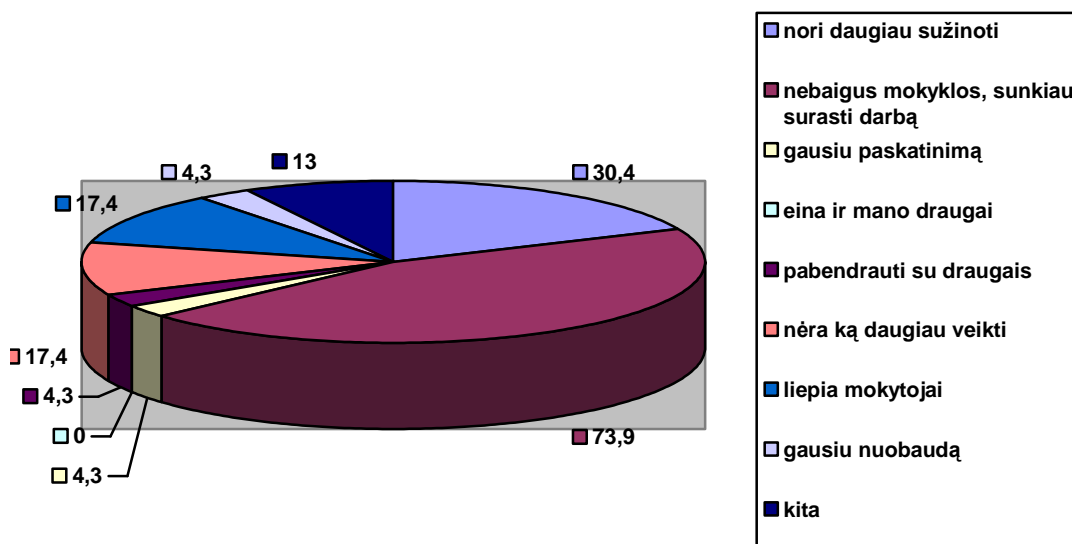
Atlikus koreliaciją, nustatyta bendra tendencija, kad kuo aukščiau respondentai vertina mokymąsi, tuo aukščiau vertina darbinę veiklą ($p=0,01$, $r=0,483$) ir profesinį mokymą ($p=0,08$, $r=0,390$).

Respondentai buvo prašomi nurodyti priežastis, dėl kurių jie lanko mokyklą. Atsakydami į šį klausimą, jie galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

3 pav. Mergaičių nurodytos mokyklos lankymo priežastys

74,11% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios jos lanko mokyklą – tai suvokimas, kad nebaigus mokyklos, bus sunkiau susirasti darbą. 33,3% mergaičių nurodė, kad nori daugiau sužinoti ir tiek pat procentų - jei praleis pamokas, gaus nuobaudą. Beveik 30% nurodė, kad lankyti mokyklą liepia mokytojai.

4 pav. Berniukų nurodytos mokyklos lankymo priežastys

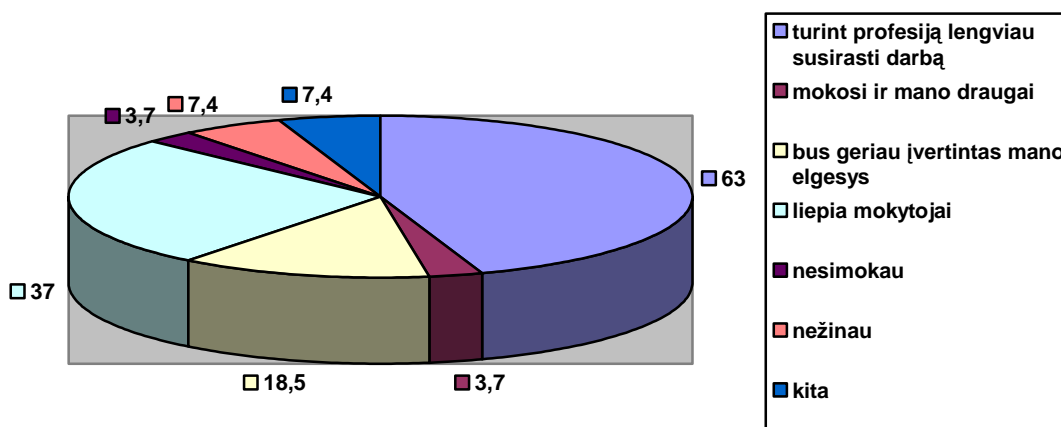
73,9% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios jie lanko mokyklą – tai suvokimas, kad nebaigus mokyklos, bus sunkiau susirasti darbą. 30,4% nurodė, kad nori daugiau sužinoti. 17,4% berniukų nurodė, kad lankyti mokyklą liepia mokytojai.

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios respondentai lanko mokyklą yra suvokimas, kad nebaigus mokyklos, bus sunkiau susirasti darbą.

Tačiau mergaitės statistiškai reikšmingai dažniau (33,3%) nei berniukai (4,3%) rinkosi mokyklos lankymo priežastį – „jei praleis pamokas, gaus nuobaudą“ (x=6,52; p=0.011). Galėtume daryti išvadą, kad mergaitės žymiai jautriau reaguoja į nuobaudos skyrimą ir norėdamos jos išvengti, lanko pamokas. Be to, galima kelti hipotezę, jog mergaičių priežiūros institucijoje yra griežtesnė tvarka, skiriamos dažniau nuobaudos, daugiau liepimo, negu motyvacijos, nes daugiau mergaičių nei berniukų mokyklos lankymo priežastimi nurodė mokytojų liepimą.

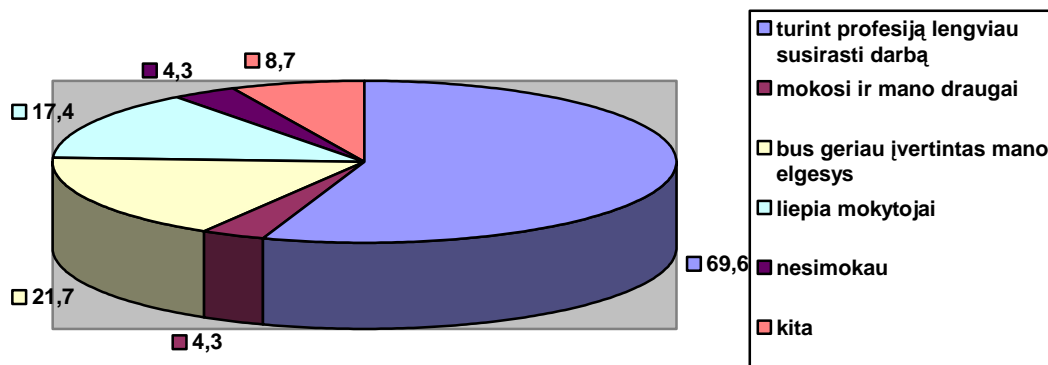
Reikėtų pažymėti, kad nors mokymąsi respondentai vertina patenkinamai (žr. 2 lentelę), tačiau jie suvokia gyvenimo realybę, kad be mokslo metu įgytų žinių, bus sunku susirasti darbą.

Respondentų buvo prašoma nurodyti priežastis, dėl kurių jie mokosi profesijos. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

5 pav. Mergaičių nurodytos profesijos mokymosi priežastys

63% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad pagrindinė priežastis, skatinanti jas mokytis profesijos, tai suvokimas, kad turint profesiją, bus lengviau susirasti darbą. 37% mergaičių nurodė, kad mokytis profesijos liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugusieji. Panašus procentas mergaičių reaguoja ir į liepimą lankyti mokyklą (30%). Dar viena priežastis, skatinančių mokytis profesijos, yra geresnis elgesio įvertinimas (18,5 %).

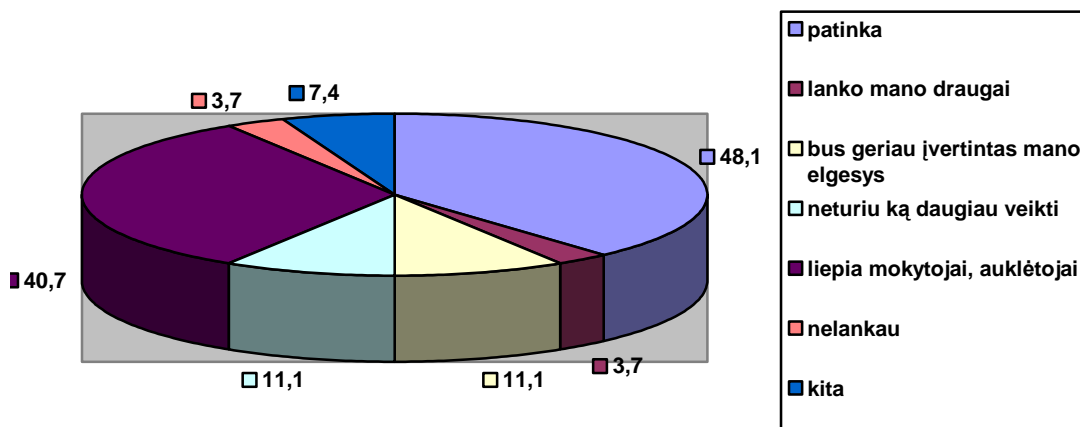
6 pav. Berniukų nurodytos profesijos mokymosi priežastys

69,6% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad pagrindinė priežastis, skatinanti juos mokytis profesijos, tai suvokimas, kad turint profesiją, bus lengviau susirasti darbą. 21,7% berniukų nurodė, kad mokytis profesijos juos skatina geresnis elgesio įvertinimas ir 17,4% berniukų nurodė, kad mokytis profesijos liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugusieji. Tiek pat berniukų reaguoja ir į liepimą lankyti mokyklą.

Apibendrinant galima teigti, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios respondentai mokosi profesijos yra suvokimas, kad turint profesiją, bus lengviau susirasti darbą. Statistiškai reikšmingų skirtumų tarp mergaičių ir berniukų profesijos mokymosi priežasčių nerasta. Tačiau mokytojų ir kitų liepimas mokytis profesijos labiau veikia mergaites nei berniukus (37% ir 17,4%). Vėl gi galėtumėm spėti ar mergaitės yra jautresnės ar skiriasi įstaigose numatytos taisyklės.

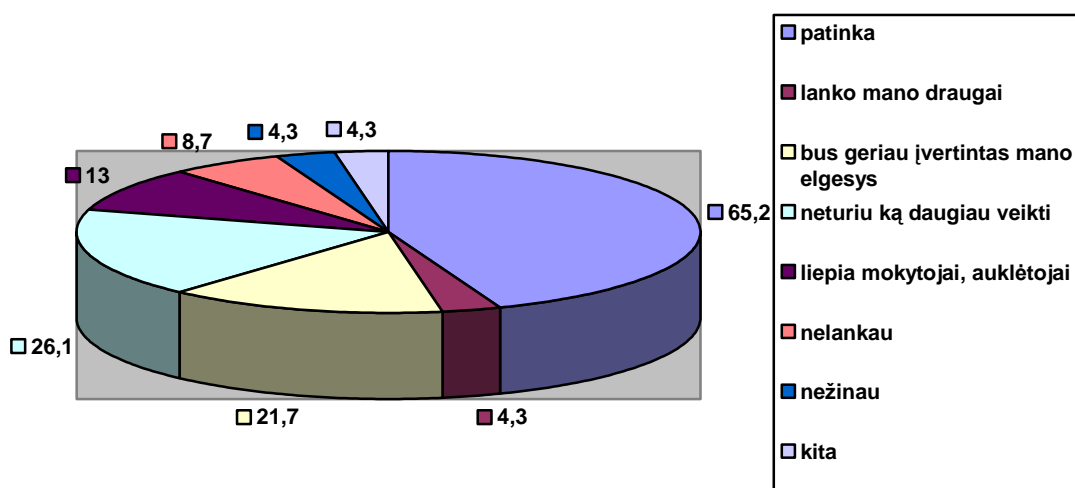
Reikėtų pažymėti, kad nors mokymąsi respondentai vertina patenkinamai (žr. 2 lentelę), tačiau jie suvokia gyvenimo realybę, kad be mokslo metu įgytų žinių, bus sunku susirasti darbą.

Respondentų buvo prašoma nurodyti priežastis, dėl kurių jie lanko užklausinės veiklos būrelius. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

7 pav. Priežastys, dėl kurių mergaitės lanko užklausinės veiklos būrelius

48,1% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad jos lanko užklausinės veiklos būrelius, nes patinka sportuoti, piešti, dainuoti ir t.t. 40,7% mergaičių nurodė, kad lankyti būrelius joms liepia mokytojai, auklėtojai.

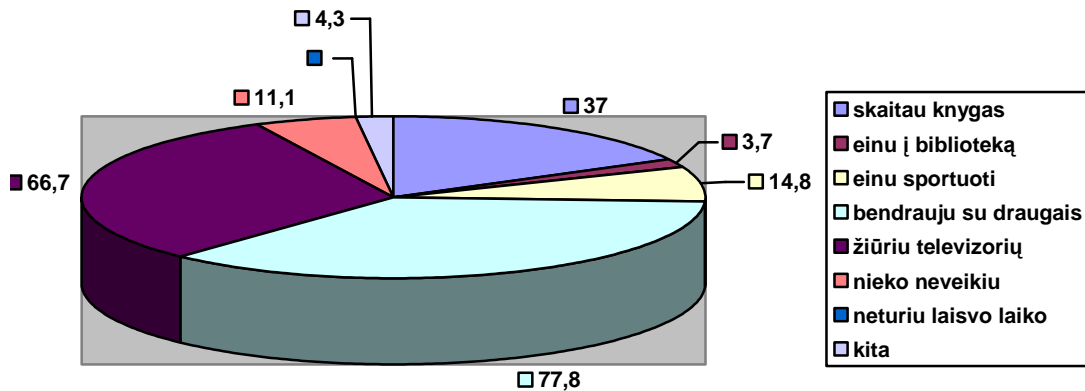

8 pav. Priežastys, dėl kurių berniukai lanko užklausinės veiklos būrelius

65,2% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad pagrindinė priežastis, dėl kurios jie lanko užklausinės veiklos būrelius, patinka sportuoti, piešti, dainuoti ir t.t.

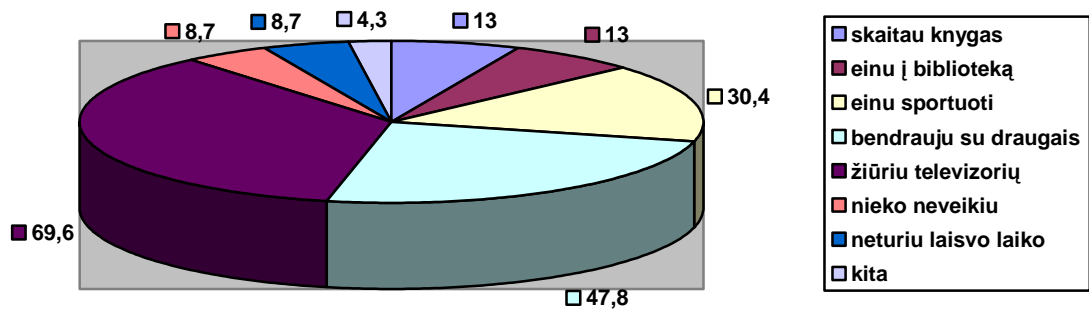
Lyginant gautus rezultatus, reikėtų pažymėti, kad merginos statistiškai reikšmingai dažniau (40,7%) nei berniukai (13%) rinkosi užklausinės veiklos būrelių lankymo priežastį – „liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugę“ (x=4,72; p=0.030). Galėtume daryti išvadą, kad mokytojų ar auklėtojų liepimas mergaites labiau įtakoja negu berniukus, jos nėra visiškai laisvos pasirinkti lankyti būrelį ar ne.

Respondentų buvo prašoma nurodyti, ką jie veikia laisvalaikiu. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

9 pav. Mergaičių veikla laisvalaikiu

77,8% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad laisvalaikiu bendrauja su draugėmis, 66,7% - žiūri televizorių ir 37% - skaito.

10 pav. Berniukų veikla laisvalaikiu

69,6% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad laisvalaikiu žiūri televizorių, 47,8% - bendrauja su draugais, 30% - eina sportuoti.

Lyginant mergaičių ir berniukų laisvalaikį, reikėtų pažymėti mergaitės statistiškai reikšmingai dažniau (77,8%) nei berniukai (47,8%) rinkosi atsakymo variantą – „bendrauju su draugais(ėmis)“ ($x=4,83$; $p=0,028$).

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad respondentų laisvalaikio praleidimas nėra įvairus. Dažniausiai jie bendrauja su draugais arba žiūri televizorius, beveik trečdalis apklaustųjų skaito knygas arba sportuoja. Galėtume daryti išvadą, kad įstaigose nepakanka respondentų poreikius atitinkančių laisvalaikio praleidimo formų.

Tyrimu buvo siekta sužinoti, kaip respondentai sprendavo tarpusavio nesutarimus su bendraamžiais ir suaugusiais iki patenkant į priežiūros įstaigą.

3 lentelė. Kaip sprendavai nesutarimus iki patekdamas(a) į priežiūros įstaigą

		Pasitr aukdavau	Band ydavau aiškintis (kalbėtis)	Rėkd avau	Mušd avausi
Su suaugusiais	mergaitės	8,7%	56,5%	34,8%	0,0%
	berniukai	26,3%	47,4%	15,8%	10,5%

Su bendraamžiais	mergaitės	9,5%	42,9%	19,0%	28,6%
	berniukai	15,8%	31,6%	10,5%	42,1%

Tyrimo duomenimis, nesutarimus su suaugusiais tiek mergaitės, tiek berniukai iki patekdami į priežiūros įstaigą dažniausiai sprendavo bandydami kalbėtis, aiškintis - 56,5% mergaičių ir 47,4% berniukų. Mergaitės, sprendamos nesutarimus su suaugusiais žmonėmis, nesimušdavo, o 10,5% berniukų mušdavosi. Tuo tarpu mergaitės dažniau rekaudavo (34,8 %). Dažniau pasyviai į nesutarimus su suaugusiais reaguodavo, t. y. pasitraukdavo - 26,3 % berniukų ir tik 8,7% mergaičių.

Nesutarimus su bendraamžiais mergaitės labiau negu berniukai buvo linkę spręsti bandydamos kalbėtis (42,9%). Muštynėmis nesutarimus dažniau sprendavo berniukai (42,1%) ir 28,6% mergaičių. Lyginant mergaičių ir berniukų nesutarimų sprendimo būdus su suaugusiais ir bendraamžiais, reikėtų pažymėti, kad mergaitės ir berniukai žymiai dažniau mušdavosi su bendraamžiais (28,6% ir 42,1%) (4 lentelė).

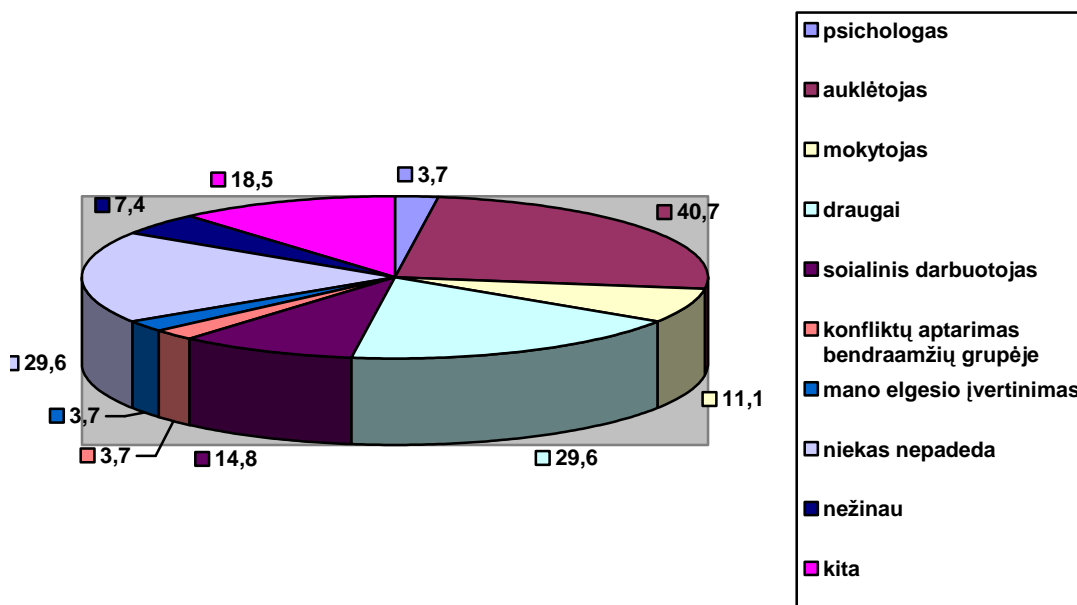
Respondentų buvo prašoma nurodyti, kaip jie sprendžia tarpusavio nesutarimus su suaugusiais ir bendraamžiais gyvendami priežiūros įstaigoje.

5 lentelė. Kaip sprendi nesutarimus dabar

		Pasitraukiu	Bandau aiškintis (kalbėtis)	Reikiu	Mušuosi
Su suaugusiais	mergaitės	19,2%	76,9%	3,8%	0,0%
	berniukai	33,3%	66,7%	0,0%	0,0%
Su bendraamžiais	mergaitės	4,3%	82,6%	13,0%	0,0%
	berniukai	35,0%	55,0%	0,0%	10,0%

5 lentelėje pateikti duomenys, rodo, kad patekę į priežiūros įstaigą nesutarimus su suaugusiais tiek mergaitės, tiek berniukai dažnai sprendžia taikiai, t. y. bando kalbėtis, aiškintis – 76,9% mergaičių ir 66,7% berniukų. Dažniau pasyviai į nesutarimus su suaugusiais reaguoja, t. y. pasitraukia – 33,3% berniukų ir 19,2% mergaičių. Reikia pažymėti, kad nesimuša nei mergaitės, nei berniukai. Nesutarimus su bendraamžiais mergaitės labiau negu berniukai linkusios spręsti bandymu kalbėtis (82,6%). Berniukai dažniau nei mergaitės nesutarimus sprendžia pasyviai, t.y. pasitraukia (35% ir 4,3%). Lyginant mergaičių ir berniukų nesutarimų sprendimo būdus su suaugusiais ir bendraamžiais, reikėtų pažymėti, kad su bendraamžiais mušasi tik nedidelė dalis berniukų (10%). **Apibendrinant 4 ir 5 lentelėse pateiktus duomenis galima teigti, kad pagrindinis respondentų nurodytas nesutarimų sprendimo būdas yra bandymas kalbėtis. Tačiau šis būdas naudojamas dažniau jau patekus į priežiūros įstaigą. Dar svarbu pažymėti, kad būnant priežiūros įstaigoje muštynių, kaip nesutarimų sprendimo būdo, visiškai nesirenka mergaitės ir 10% berniukų nurodė, kad mušasi spręsdami nesutarimus su bendraamžiais.**

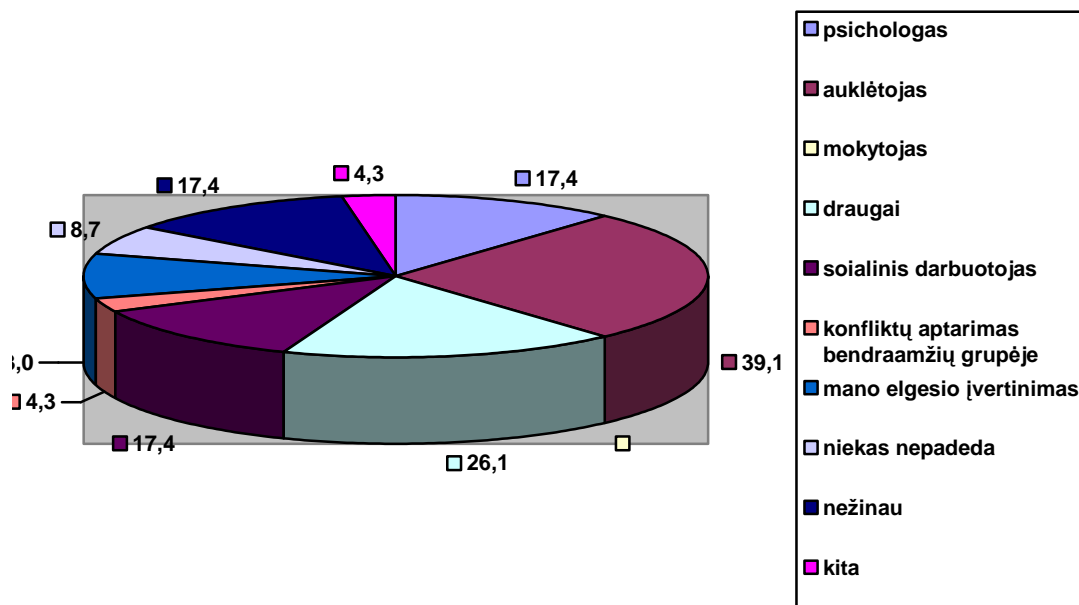
Respondentų buvo prašoma nurodyti asmenis, kurie jiems padeda spręsti tarpasmeninius nesutarimus. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

11 pav. Asmenys, kurie padeda spręsti nesutarimus mergaitėms

40,7% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad svarbiausias asmuo sprendžiant nesutarimus yra auklėtojas, 29,6% mergaičių nurodė draugus. 18,5% mergaičių kaip

pagalbos teikėjus, nurodė psichologus bei socialinius darbuotojus. 29,6% mergaičių teigia, kad joms niekas nepadeda spręsti iškilusių nesutarimų.

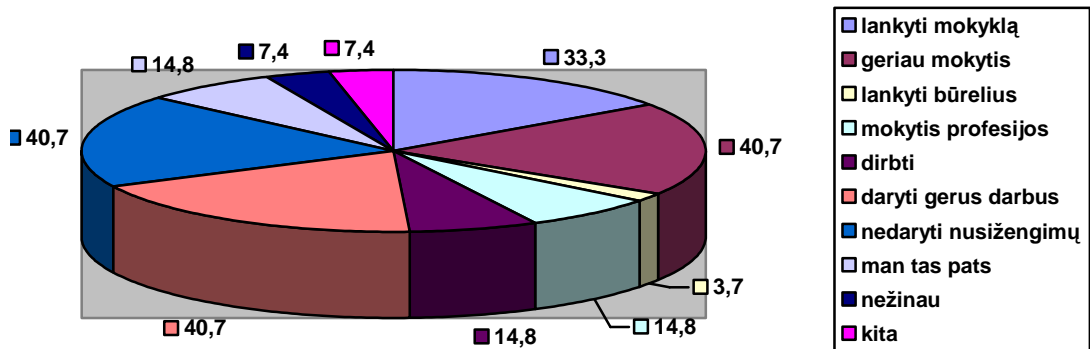
12 pav. Asmenys, kurie padeda spręsti nesutarimus berniukams

39,1% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad svarbiausias asmuo sprendžiant nesutarimus yra auklėtojas, 34% berniukų, kaip pagalbos teikėjus, nurodė psichologus bei socialinius darbuotojus ir 29,1% - nurodė draugus.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad respondentai iškilusių nesutarimų sprendžia auklėtojų, draugų psichologų bei socialinių darbuotojų pagalba (daugiau berniukai negu mergaitės). Beveik trečdalis mergaičių nuomone, joms niekas nepadeda spręsti tarpusavio konfliktus.

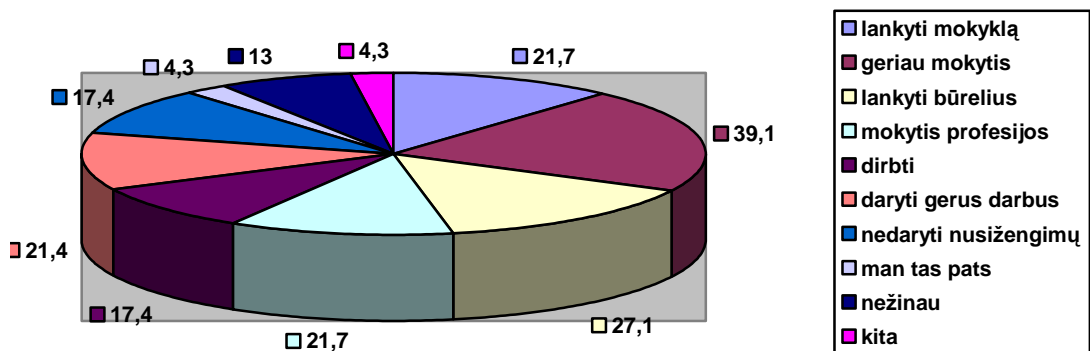
A.Juodraičio (2002) nuomone, mergaitėms svarbu ne tik jų psichologinių-fiziologinių ypatumų įvertinimas ir savalaikis atsirandančių problemų sprendimas. Tai yra vienas iš sėkmingos resocializacijos priežiūros įstaigoje aspektų.

Tyrimu buvo siekta sužinoti respondentų nuomonę apie teigiamą jų elgesio vertinimą. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

13 pav. Teigiamo mergaičių elgesio įvertinimo pasekmės

40,7% tyrime dalyvavusių mergaičių mano, kad teigiamai įvertinus elgesį, joms norisi geriau mokytis, daryti gerus darbus bei nedaryti nusižengimų. 33,3% mergaičių nurodė, kad nori eiti į mokyklą ir 14,8% yra abejingos teigiamam jų elgesio įvertinimui.

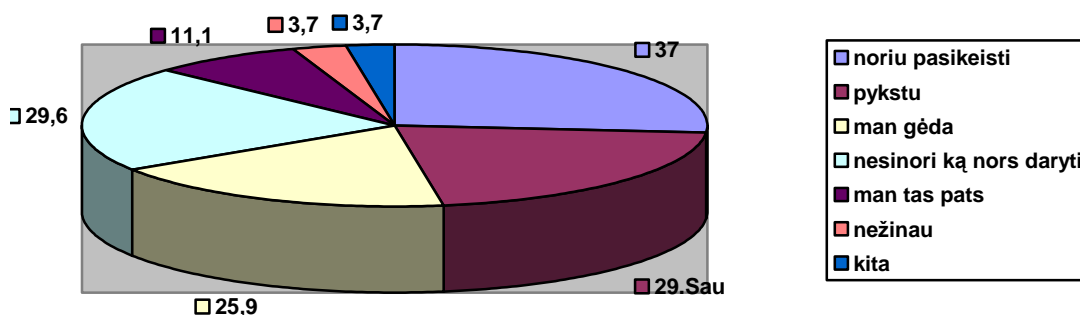

14 pav. Teigiamo berniukų elgesio įvertinimo pasekmės

39,1% tyrime dalyvavusių berniukų mano, kad teigiamai įvertinus elgesį, jiems norisi geriau mokytis, 27,1% - lankyti būrelius, apie 21% - nori daryti gerus darbus, nedaryti nusižengimų bei mokytis profesijos. 4,3% berniukų yra abejingi teigiamam jų elgesio įvertinimui.

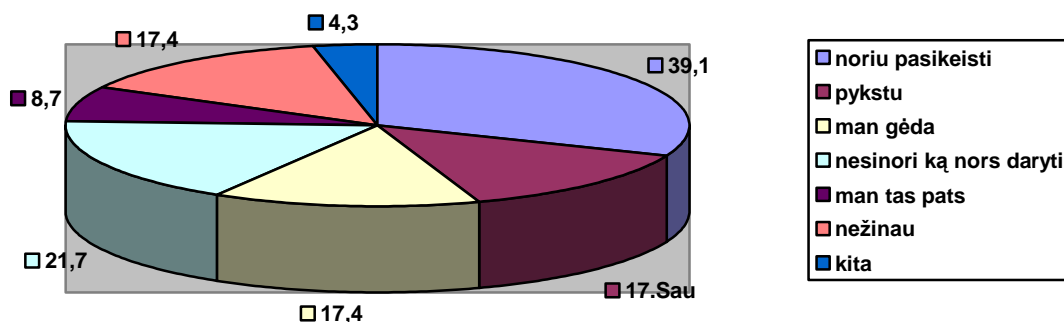
Apibendrinant, reikėtų pažymėti, kad mažiau negu pusės respondentų nuomone teigiamas įvertinimas skatina geriau elgtis. Tokiu būdu teigiamais paskatinimais stiprinamas mažiau kaip pusės respondentų pageidaujamas elgesys. Reikšmingų skirtumų tarp mergaičių ir berniukų nuomonės apie teigiamo įvertinimo pasekmes nerasta.

Tyrimu buvo siekta sužinoti respondentų nuomonę apie neigiamą jų elgesio vertinimą. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

15 pav. Neigiamo mergaičių elgesio įvertinimo pasekmės

37,0 % tyrime dalyvavusių mergaičių mano, kad neigiamai įvertinus elgesį, jos norėtų pasikeisti, t.y. daugiau nenusižengti, 29% mergaičių nurodė, kad pyksta, joms nesinori, ką nors daryti ir 25,9% jaučia gėdą.

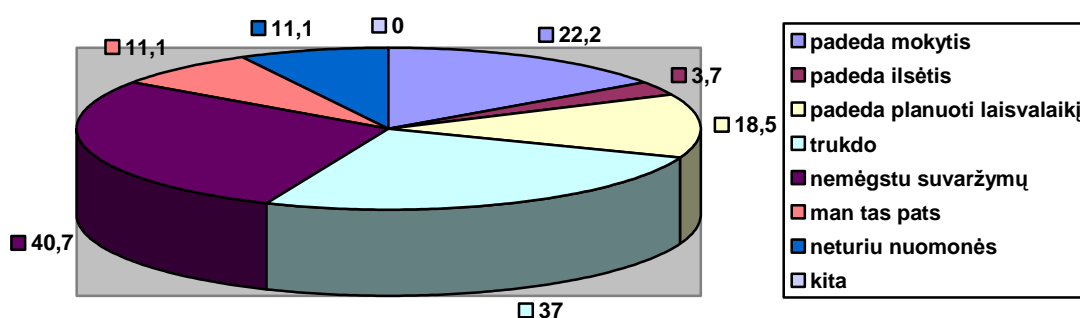
16 pav. Neigiamo berniukų elgesio įvertinimo pasekmės

39,1% tyrime dalyvavusių berniukų mano, kad neigiamas elgesio įvertinimas veikia teigiamai, jie norėtų pasikeisti, t.y. daugiau nenusižengti, 17,4% berniukų nurodė, kad pyksta ir jaučia gėdą, 21% - jaučia apatiją (nesinori, ką nors daryti).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad neigiamas elgesio įvertinimas turi teigiamą poveikį mažiau kaip pusei respondentų. Ketvirtadalio respondentų nuomone neigiamas jų elgesio vertinimas sukelia neigiamas pasekmes.

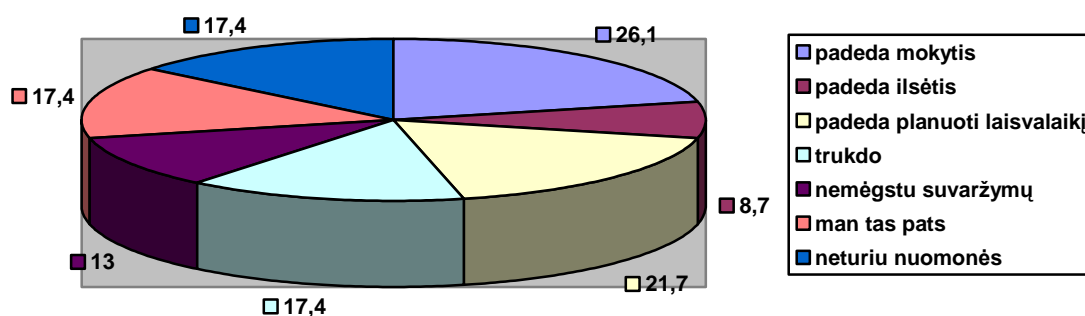
Reikšmingų skirtumų tarp mergaičių ir berniukų nuomonės apie neigiamo įvertinimo pasekmes nerasta.

Tyrimu buvo siekta sužinoti respondentų nuomonę apie priežiūros įstaigose nustatytą dienotvarkę. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

17 pav. Mergaičių nuomonė apie dienotvarkę

37% tyrime dalyvavusių mergaičių mano, kad dienotvarkė trukdo užsiimti tuo, kuo nori. 40,7% mergaičių nurodė, kad jos nemėgsta suvaržymų. 22,2% mergaičių mano, kad dienotvarkė padeda mokytis ir 18,5% - planuoti laisvalaikį.

18 pav. Berniukų nuomonė apie dienotvarkę

26% tyrime dalyvavusių berniukų mano, kad dienotvarkė padeda mokytis ir 21,7% - padeda planuoti laisvalaikį. 17,4% berniukų - nurodė, kad trukdo užsiimti tuo, kuo nori bei 13% - nemėgsta suvaržymų.

Apibendrinant galima teigti, kad apie ketvirtadalis respondentų apie dienotvarkę turi teigiamą nuomonę (padeda mokytis ir planuoti laisvalaikį). Tačiau statistiškai reikšmingai daugiau mergaičių į dienotvarkę žiūri, kaip į suvaržymą, kurio jos nemėgsta (40,7%) ($x=4,73$; $p=0,030$). Taip pat daugiau mergaičių (37%) nei berniukų (17,4%) mano, kad dienotvarkė joms trukdo užsiimti tuo, kuo nori. Šis skirtumas nėra statistikai reikšmingas. Taigi dominuoja neigiamos nuostatos į dienotvarkę. Tuo tarpu dienotvarkė (veiklos ir poilsio organizavimas) – svarbiausia ugdimosi sąlyga (Alifanovienė, Šapelytė 2002).

Galima teigti, kad mergaitės sunkiau prisitaiko prie dienotvarkės, nustatytos priežiūros įstaigoje arba dienotvarkė šioje priežiūros įstaigoje yra griežtesnė, nesuformuota teigiama dienotvarkės motyvacija.

Respondentų buvo prašoma įvertinti savo santykius su šeimos nariais iki patenkant į priežiūros įstaigą ir būnant joje.

6 a lentelė. Mergaičių ir berniukų santykiai su šeimos nariais

Kokie tavo santykiai su šeimos nariais?		Labai blogi	Blogi	Patenkinami	Geri	Labai geri

Prieš atvykstant į šiuos auklėjimo ir globos namus	mergaitės	8%	24%	40%	8%	20%
	berniukai	5%	20%	15%	30%	30%
Dabar	mergaitės	4,3%	17,4%	21,7%	30,4%	26,1%
	berniukai	0,0%	5,9%	23,5%	29,4%	41,2%

Tyrimas parodė, kad 32% tyrime dalyvavusių mergaičių ir 25% berniukų savo santykius su šeimos nariais iki atvykstant į priežiūros įstaigą įvertino labai blogai ir blogai. 40% mergaičių ir 15% berniukų savo santykius įvertino – patenkinamai.

28% mergaičių ir 60% berniukų teigia, kad jų santykiai buvo geri, ir labai geri.

Rezultatai rodo, kad iki patenkant į priežiūros įstaigą berniukai savo santykius su šeimos nariais linkę vertinti geriau. Šie duomenys nėra statistiškai reikšmingi.

Lyginant berniukų ir mergaičių santykių vertinimus su šeimos nariais jiems būnant priežiūros įstaigoje, matome, kad 21,7% mergaičių savo santykius įvertino labai blogai ir 5,9% berniukų - blogai., patenkinamai savo santykius įvertino - 21,7% mergaičių ir 23% berniukų. 56,5% mergaičių ir 70,6% teigia, kad jų santykiai su šeimos nariais labai geri ir geri.

Rezultatai rodo, kad patekus į priežiūros įstaigą tiek berniukai, tiek mergaitės santykius su šeimos nariais linkę vertinti geriau, negu prieš tai. Šie duomenys nėra statistiškai reikšmingi.

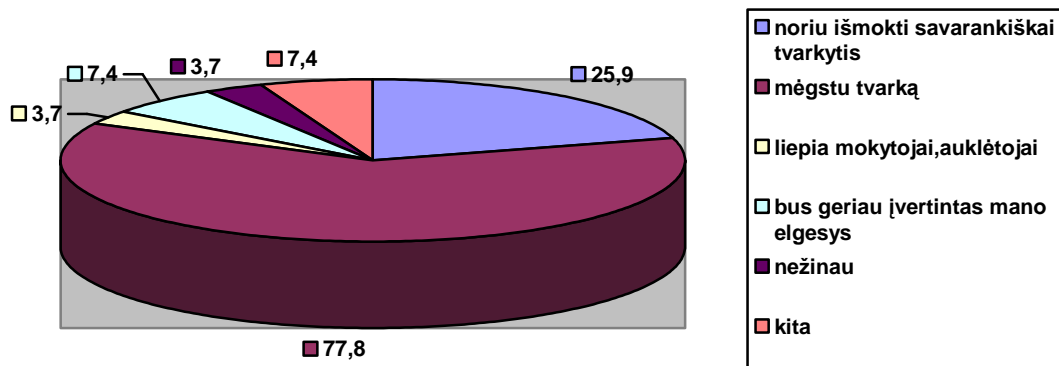
Apibendrinant galima teigti, kad respondentai pakankamai gerai vertina savo santykius su artimaisiais. Tačiau mergaitės, būdamos priežiūros įstaigoje santykius su artimaisiais pradeda vertinti geriau, negu iki tol, o berniukų vertinimas praktiškai nepakito. Galėtumėm daryti prielaidas, kad toks santykių vertinimo pasikeitimas įvyko dėl to, kad mergaitės retai mato savo artimuosius, ilgisi namų.

5 b lentelė. Mergaičių ir berniukų santykių su šeimos nariais vertinimo vidurkiai

Kokie tavo santykiai su šeimos nariais?	Labai blogai		Blogai		Patenkinamai		Gerai		Labai gerai		vidurkis	
	m	b	m	b	m	b	m	b	m	b	m	b
Prieš atvykstant į šiuos auklėjimo ir globos namus	1	-	4	3	16	10	4	6	2	1	3,08	3,60
Dabar	2	-	4	1	13	5	7	10	1	5	3,57	4,06

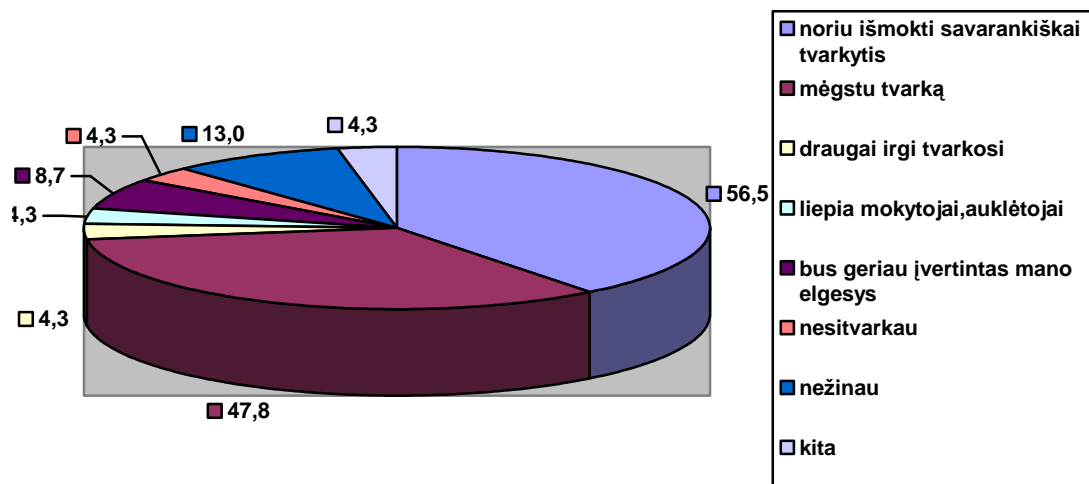
Mergaitės ir berniukai panašiai vertina santykius su šeimos nariais iki atvykstant į priežiūros įstaigą (vertinimo vidurkis – 3,08 ir 3,60). Šiek tik skiriasi mergaičių ir berniukų santykių su šeimos nariais vertinimas jiems būnant priežiūros įstaigoje (vertinimo vidurkis – 3,57 ir 4,06). **Gauti rezultatai rodo, kad berniukai šiek tiek geriau nei mergaitės vertina savo santykius su šeimos nariais.**

Respondentų buvo prašoma nurodyti priežastis, dėl kurių jie tvarkosi. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

19 pav. Mergaičių tvarkymosi priežastys

77,8 % tyrime dalyvavusių mergaičių teigia, kad mėgsta tvarką, 25,9% mergaičių nurodė, kad nori išmokti savarankiškai tvarkytis.

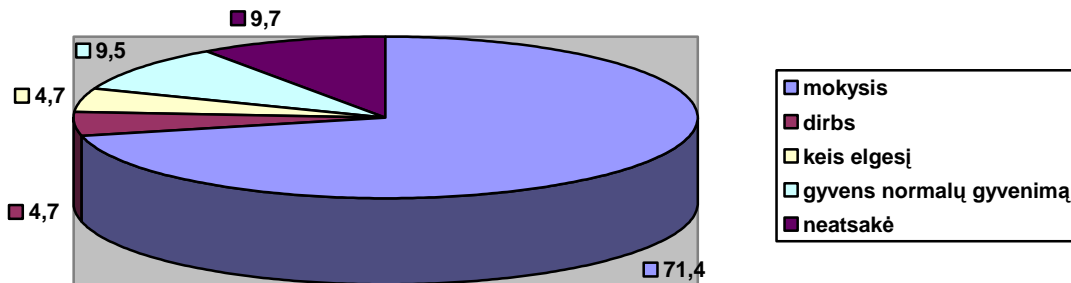

20 pav. Berniukų tvarkymosi priežastys

56,5% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad nori išmokyti savarankiškai tvarkytis. 47,8% berniukų teigia, kad mėgsta tvarką.

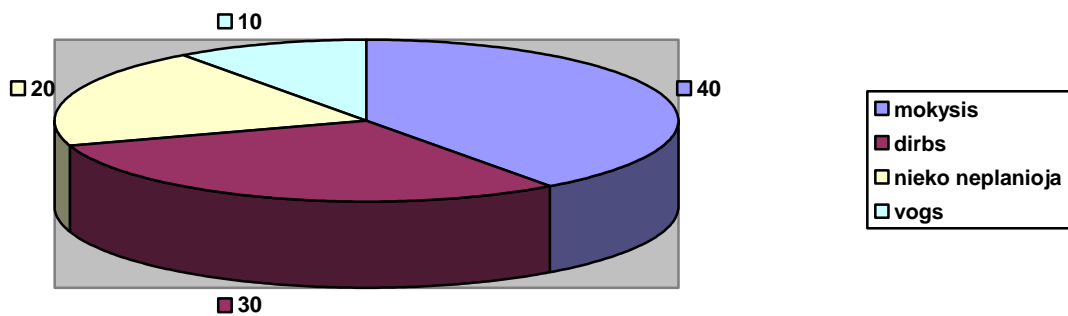
Apibendrinant galima teigti, kad respondentai teigiamai vertina tvarką. Statistiškai reikšmingai daugiau mergaičių mėgsta tvarką (77,8%) ($x=4,836$; $p=0,028$) ir statistiškai reikšmingai daugiau berniukų nurodė, kad nori išmokyti savarankiškai tvarkytis (56,5%) ($x=4,844$; $p=0,028$). Mergaičių ir berniukų amžiaus vidurkis apie 15,5 metų. Tokio amžiaus vaikai, jau gali savarankiškai tvarkytis, tačiau berniukų didesnis noras išmokyti savarankiškai tvarkytis rodo, kad jiems trūksta tvarkymosi įgūdžių, galbūt jų negavo savo šeimoje.

Respondentų buvo prašoma atsakyti į atvirą klausimą, ką jie planuoja veikti, kai išeis iš priežiūros įstaigos.

21 pav. Mergaičių ateities planai

71,4 % tyrime dalyvavusių mergaičių planuoja mokytis, 9,5% - nori gyventi normalų gyvenimą, 4,7% - planuoja dirbti, tiek pat mergaičių - keisti elgesį. 9,7% mergaičių į šį klausimą neatsakė.

22 pav. Berniukų ateities planai

40 % tyrime dalyvavusių berniukų planuoja mokytis, 30% - planuoja dirbti, 20% - nieko neplanuoja, 10% berniukų planuoja vogti.

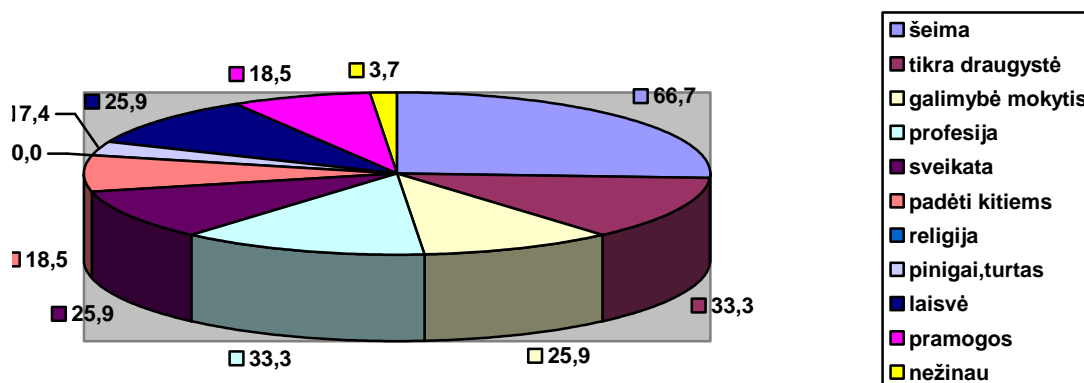
Apibendrinant galima teigti, kad dauguma respondentų (apie 70 %) savo ateitį sieja su mokslu bei darbu. Nors mokymąsi pusė respondentų vertina patenkinamai

(žr. 2 lentelę), tačiau jie suvokia gyvenimo realybę, kad be mokslo, bus sunku susirasti darbą (žr. 4 ir 5 pav.)

Tačiau trečdalis berniukų net nemąsto apie ateities planus ar net planuoja tęsti delinkventinį elgesį.

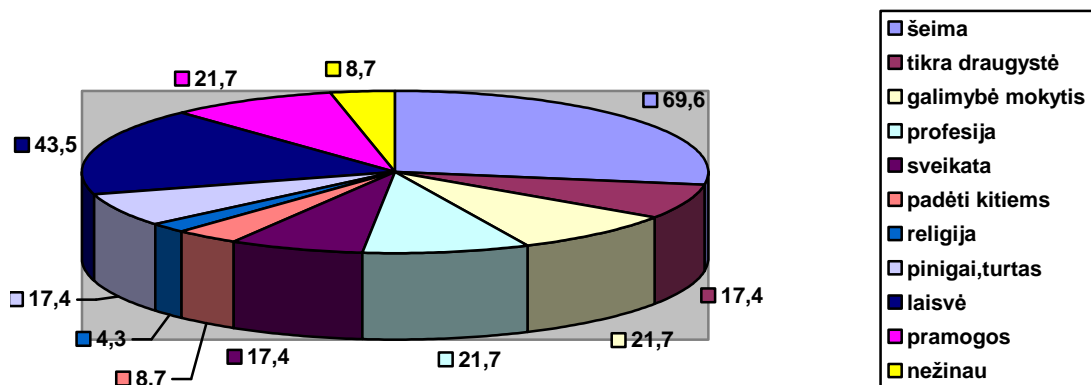
Berniukai, atsakydami į šį klausimą buvo atviresni, tuo tarpu 9,7% mergaičių nepanoro pasidalinti ateities planais.

Respondentų buvo prašoma nurodyti, kas jiems gyvenime svarbiausia. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

23 pav. Mergaičių nurodyti svarbiausi gyvenime dalykai

66,7% tyrime dalyvavusių mergaičių, kaip didžiausią vertybę, nurodė šeimą, 33,3% mergaičių nurodė draugystę bei profesiją, 25,9% - laisvę.

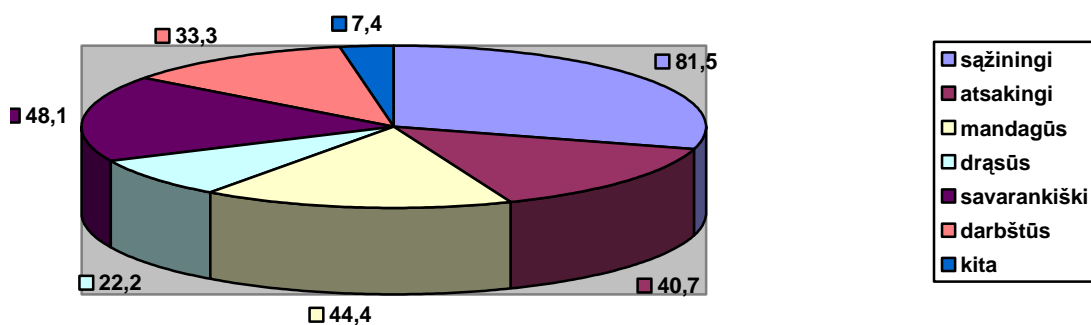

24 pav. Berniukų nurodyti svarbiausi gyvenime dalykai

69,6% tyrime dalyvavusių berniukų, kaip didžiausią vertybę, nurodė šeimą, 43,5% - laisvę, galimybę mokytis, 17,4% berniukų nurodė draugystę, turta, sveikata, 21,7% - profesiją, galimybę mokytis, pramogas.

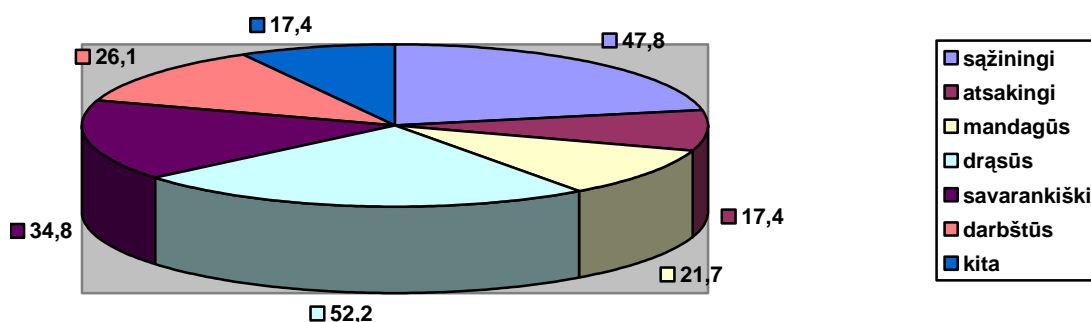
Apibendrinant galima teigti, kad didžiausia daugumos respondentų (apie 70 %) vertybė yra šeima. Todėl labai svarbu stiprinti ryšius su šeima, siekti gerinti socialinę aplinką, į kurią grįš tiriamasis.

Respondentų buvo prašoma nurodyti, kokios kitų žmonių savybės jiems labiausiai patinka. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

25 pav. Mergaičių nurodytos žmonių savybės

81,5% tyrime dalyvavusių mergaičių nurodė, kad labiausiai vertina sąžiningus žmones. 48,1% mergaičių nurodė, kad joms patinka savarankiški žmonės, 44,4% - mandagūs, 40,7% – atsakingi ir 33,3% - darbštūs žmonės.

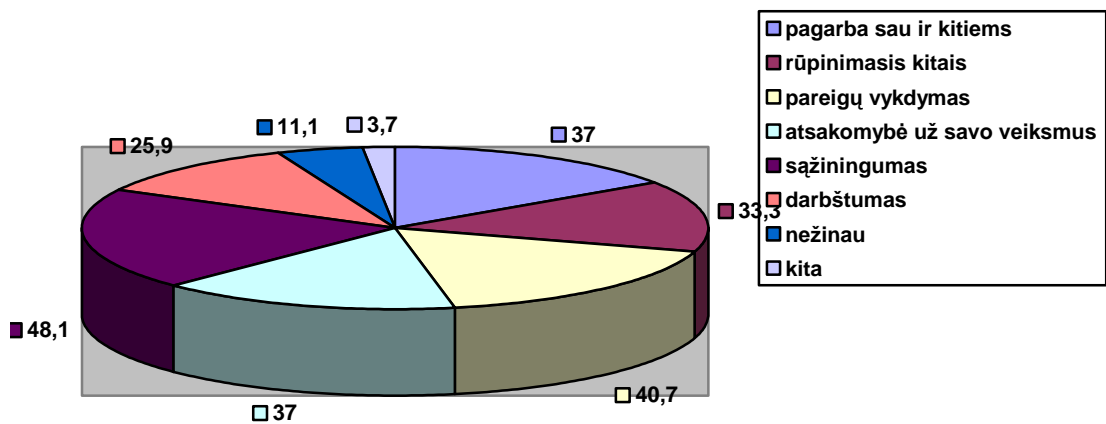

26 pav. Berniukų nurodytos žmonių savybės

52,2% tyrime dalyvavusių berniukų nurodė, kad labiausiai vertina drąsius žmones. Pastarieji duomenys statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant su mergaitėm (22,2%) ($x=4,836$; $p=0,028$). **47,8%** berniukų nurodė, kad jiems patinka sąžiningi žmonės. Šie duomenys taip pat statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant su mergaitėm (81,5%) ($x=6,269$; $p=0,013$). 34,8% berniukų nurodė, kad jiems patinka savarankiški žmonės.

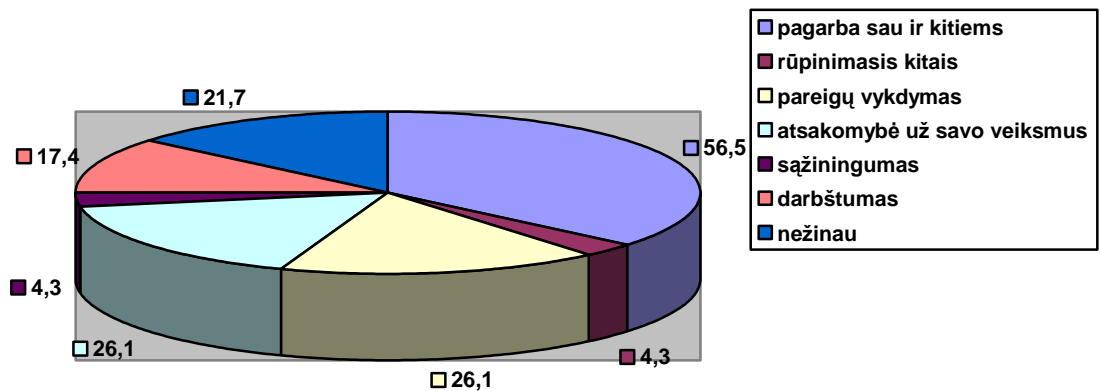
Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad dauguma mergaičių vertina sąžiningumą, o berniukams imponuoja kitų žmonių drąsa.

Respondentų buvo prašoma nurodyti, kokias savo asmenines savybes vertina labiausiai. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

27 pav. Mergaičių nuomonė apie asmenines teigiamas savybės

48,1% tyrime dalyvavusių mergaičių, kaip savo teigiamą savybę, nurodė sąžiningumą, 40,7% mergaičių - pareigų vykdymą, 37% - atsakomybę už savo veiksmus bei pagarbą sau ir kitiems, 33,3% - rūpinimąsi kitais.

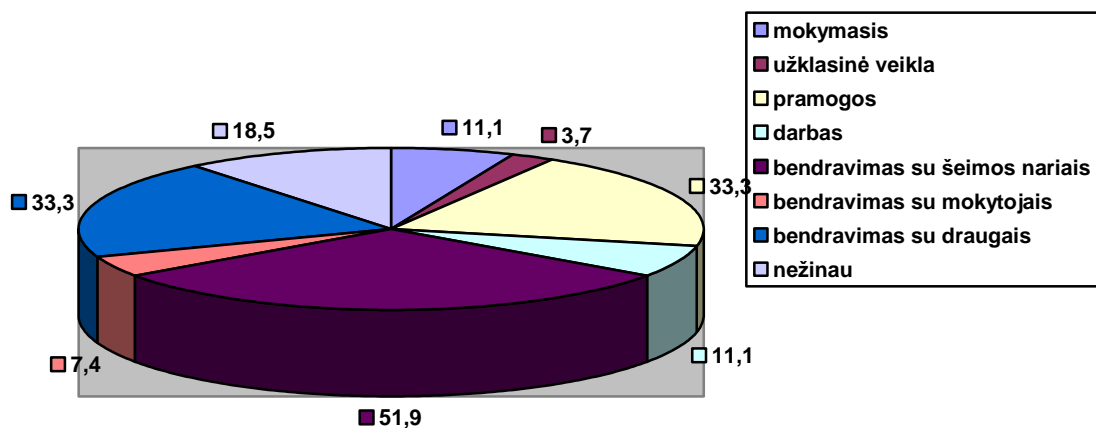

28 pav. Berniukų nuomonė apie asmenines teigiamas savybės

56,5% tyrime dalyvavusių berniukų, kaip savo teigiamą savybę, nurodė pagarbą sau ir kitiems, 4,3% - rūpinimąsi kitais. **Pastarieji duomenys statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant su mergaitėmis (33,3%) ($x=6,522$; $p=0,011$).** Sąžiningumą, kaip teigiamą savo

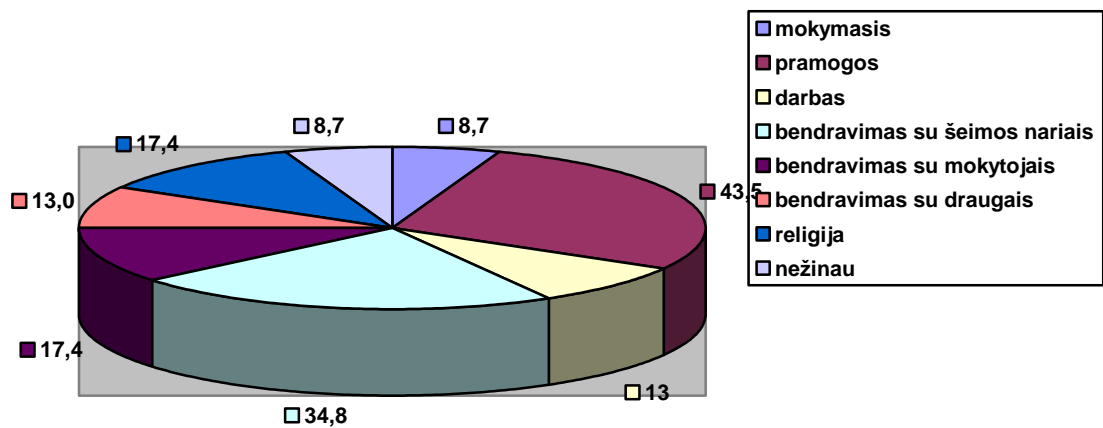
savybę, nurodė 4,3% berniukų. Šie duomenys taip pat statistiškai reikšmingai skiriasi lyginant su mergaitėm (48,1%) ($x=11,819$; $p=0,001$). 26,1% berniukų nurodė atsakomybę už savo veiksmus bei pagarbą sau ir kitiems. Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad daugumai berniukų svarbi pagarbą sau ir kitiems. Galima pabrėžti, kad mergaitėms svarbus ne tik jų pačių, bet ir kitų žmonių sąžiningumas (žr. 25 pav.).

Respondentų buvo prašoma nurodyti, kas jiems suteikia daugiausiai džiaugsmo. Atsakydami į šį klausimą, respondentai galėjo rinktis kelis atsakymų variantus.

29 pav. Mergaitėms sukeltą džiaugsmą dalykai

51,9% tyrime dalyvavusių mergaičių teigia, kad joms didžiausią džiaugsmą suteikia bendravimas su šeimos nariais, 33,3% nurodė bendravimą su draugais ir tiek pat procentų – pramogas. Mažiausiai džiaugsmo mergaitėms suteikia: mokymasis (11,1 %), užklasinė veikla (3,7 %), darbas (11,1 %).

30 pav. Berniukams sukeltys džiaugsmą dalykai

34,8% tyrime dalyvavusių berniukų teigia, kad jiems džiaugsmą suteikia bendravimas su šeimos nariais, 43,5% nurodė pramogas, 17,4 % bendravimą su mokytojais bei religiją. Mažiausiai džiaugsmo mergaitėms suteikia: mokymasis (8,7 %), darbas (13 %).

Apibendrinant rezultatus galima teigti, kad daugumai mergaičių didžiausią džiaugsmą suteikia bendravimas su šeimos nariais, o berniukams – pramogos. Mažiausiai džiaugsmo tiek mergaitėms, tiek berniukams suteikia mokymasis, užklasinė veikla, darbas.

IŠVADOS

1. Mokslo literatūros analizė rodo, jog daug nepilnamečio asmenybės formavimąsi įtakojančių veiksnių yra šeimoje, mokymo įstaigoje, bendraamžių grupėje. Nepilnamečio delinkventinio elgesio vystymąsi nulemiantys faktoriai yra tėvų-vaikų tarpusavio santykių pobūdis, tėvų reakcija į vaikų elgesį ir įvairios auklėjimo klaidos šeimose, kurioms būdinga visiška struktūrinė ir moralinė deformacija. Mokymo įstaiga gali nulemti delinkventinį elgesį, jeigu ji nesugeba nepilnamečiui suteikti žinių, įgūdžių, nesuformuoja įsitikinimų, kurie kreiptų nepilnametį prosocialaus elgesio kryptimi. Neformalioms nepilnamečių grupėms iš dalies būdingas delinkventinis elgesys, kuris glaudžiai susijęs su grupės ir atskirų jos narių vertybinėmis orientacijomis.

2. Mokslo literatūros analizė leidžia teigti, jog resocializacija – tai asmens socialinio statuso ir vertybinių orientacijų grąžinimas kryptingomis socialinėmis, pedagoginėmis, psichologinėmis, ugdymo ar kitomis priemonėmis siekiant integruoti asmenį į visuomenę. Baudžiamajame kodekse ir Vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatyme numatytos priemonės sudaro vieningą nepilnamečių, padariusių nusikalstamas veikas ir (ar) kitus teisės pažeidimus, resocializacijos sistemą. Socializacijos centruose resocializacijos struktūrą sudaro darbas, švietimas, moralinė įtaka, disciplina, o šiame procese išskirtini tokie svarbiausi elementai: individuali elgsena, socialinė globa, edukacinė veikla bei priežiūra.

3. Socialinio ugdymo procesas (tinkamas užimtumas, savarankiškumo ugdymas, tarpasmeninių santykių bei santykių su šeima palaikymas), vykdomas vidutinės priežiūros nepilnamečių įstaigose, turėtų tapti resocializacijos sėkmės laidu. Tyrimo rezultatai rodo, jog Veliučionių ir Vilniaus socializacijos centruose, auklėtinių nuomone, resocializacija vykdoma kryptingomis priemonėmis (švietimu, profesiniu mokymu, drausme, socialiai vertingu laisvalaikiu ir pan.), tačiau jo efektyvumas galėtų ir turėtų būti didesnis, nes pvz. laisvalaikiu auklėtiniai dažniausiai bendrauja su draugais (77,8% mergaičių ir 47,8% berniukų) arba žiūri televizorių; tik trečdalis apklaustųjų skaito knygas arba sportuoja. Neabejotina, kad priežiūros įstaigose nepakanka vaikų poreikius ir resocializacijos tikslus atitinkančių laisvalaikio praleidimo formų.

4. Tyrimo rezultatai rodo, jog pagrindinė priežastis, dėl kurios vaikai lanko mokyklą bei mokosi profesijos, yra suvokimas, kad nebaigus mokyklos ir neturint profesijos bus sunku susirasti darbą. Kita vertus, auklėtiniai tik vidutiniškai vertina mokymąsi bei darbą; jie mieliau rinktųsi laisvalaikį. Be to, gana svarbus veiksnys, skatinantis mergaites (37%)

lankyti mokyklą bei mokytis profesijos, yra mokytojų liepimas. Pastebėtina, kad beveik pusės respondentų nuomone, teigiamas įvertinimas skatina juos geriau elgtis. Taigi, teigiamu paskatinimu gali būti stiprinamas respondentų pageidaujamas elgesys (mokslas, darbas ir pan.).

5. Tyrimo rezultatai rodo, jog daugumai mergaičių didžiausią džiaugsmą suteikia bendravimas su šeimos nariais, o berniukams – pramogos. Mažiausiai džiaugsmo tiek mergaitėms, tiek berniukams suteikia mokymasis, užklasinė veikla, darbas.

6. Tyrimo rezultatai rodo, jog pagrindinis respondentų nurodytas tarpusavio nesutarimų sprendimo būdas yra bandymas kalbėtis. Pažymėtina, kad priežiūros įstaigoje muštynių, kaip nesutarimų sprendimo būdo, visiškai nesirenka mergaitės. Tuo tarpu 10% berniukų nurodė, kad mušasi siekdami išspręsti nesutarimus su bendraamžiais. Respondentai iškilusius nesutarimus sprendžia auklėtojų, draugų, psichologų bei socialinių darbuotojų pagalba (daugiau berniukai negu mergaitės). Beveik trečdalis mergaičių nuomone, joms niekas nepadedą spręsti tarpusavio konfliktus. Tai nėra gerai, nes savalaikis atsirandančių problemų sprendimas yra vienas iš sėkmingos resocializacijos priežiūros įstaigoje aspektų.

7. Tyrimo rezultatai rodo, jog ketvirtadalis respondentų apie dienotvarkę turi teigiamą nuomonę (padedą mokytis ir planuoti laisvalaikį). Kita vertus, nemaža dalis mergaičių (40,7%) į dienotvarkę žiūri kaip į suvaržymą, kurio jos nemėgsta. Be to, daugiau mergaičių (37%) nei berniukų (17,4%) mano, kad dienotvarkė joms trukdą užsiimti tuo, kuo nori. Taigi mergaitės sunkiau prisitaiką prie dienotvarkės, nustatytos priežiūros įstaigoje.

8. Tyrimo rezultatai rodo, jog didžiausia daugumos respondentų (apie 70%) vertybė yra šeima. Patekę į priežiūros įstaigą tiek berniukai, tiek mergaitės santykius su šeimos nariais linkę vertinti geriau, negu prieš tai. Respondentai pakankamai gerai vertina savo santykius su artimaisiais, pvz. daugumai mergaičių didžiausią džiaugsmą suteikia bendravimas su šeimos nariais. Respondentų nuomonė rodo šeimos svarbą sėkmingam resocializacijos procesui, todėl labai svarbu stiprinti ryšius su šeima ir siekti gerinti socialinę aplinką, į kurią grįš tiriamasis.

9. Tyrimo rezultatai rodo, jog dauguma respondentų (apie 70 %) savo ateitį siejā su mokslu bei darbu. Kita vertus, mokymąsi tik pusė respondentų vertina patenkinamai. Pažymėtina, jog net trečdalis berniukų nemąsto apie ateities planus ar net planuoja tęsti delinkventinį elgesį, o tai parodą, kad resocializacijos procesas jiems dar nepadarė teigiamo poveikio.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 2005.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija.- Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
3. Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. – Valstybės žinios, 1996, Nr. 33-807.
4. Lietuvos Respublikos vaiko minimalios ir vidutinės priežiūros įstatymas // www.litlex.lt
5. Nepilnamečių justicijos 2004-2008 metais programa. – Valstybės žinios, 2004, Nr. 83-3008.
6. Nepilnamečių kriminalinės justicijos reformos koncepcija. – 1998 (prieiga per internetą: www.nplc.lt/nj/dokumentai.html)
7. Nepilnamečių minimalios ir vidutinės priežiūros įstaigų reformos įgyvendinimui teisės norminės bazės projektai. Mokslo taikomasis tyrimas (vadovas – G. Sakalauskas), 2002.
8. Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis. Vilnius, 2001.
9. Bajoriūnas Z. Paauglio teisėtvarkos pažeidėjo šeimos ugdomasis potencialas.// Mokykla ir nusikalstamumo prevencija. Vilnius, 1996.
10. Bendravimo psichologija. Kaunas, 2005.
11. Bedorf A. Probleminio elgesio vaikai – situacija Lietuvoje. Pranešimas konferencijoje, 2006.
12. Bišopas N. Skirdamas laisvės atėmimą, teismas nubaudžia ne tik nusikaltėlių, bet ir valstybę // Lietuvos teisė, 1993, Nr. 3.
13. Čepas A. Nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos bruožai. Vilnius, 1986.
14. Čepas A. Nepilnamečių nusikalstamumas ir jo priežastys. Vilnius, 1982.
15. Dapšys A., Sakalauskas G. Smurtą patyrusių vaikų reabilitacijos teisiniai aspektai. Vilnius, 2005.
16. Davidavičienė A. Narkotinių medžiagų vartojimo prevencija švietimo įstaigose (2002 m. monitorinio duomenų analizė). Vilnius, 2002.
17. Drakšienė A. Amžius kaip nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės prielaida (teoriniai ir istoriniai aspektai).// Lietuvos teisės tradicijos. Vilnius, 1997.
18. Drakšienė A. Laisvės apribojimo bausmės taikymas nepilnamečiams // Teisė. 2006, Nr. 61.
19. Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vilnius, 2007.
20. Drakšienė A., Michailovič I. Kriminologijos žinynas. Vilnius, 2008.
21. Dobryninas A. Nusikaltimai ir spauda Lietuvos visuomenėje.// Jurisprudencija, 1999, Nr. 11(3).
22. Dolgova A. Socialno-psichologičeskije aspekty prestupnosti nesoveršenoletnych. Moskva, 1981.
23. Jacikevičius A. Žmonių grupių (socialinė) psichologija. Vilnius, 1995.
24. Justickis V. Kriminologija. Vilnius, 2001.
25. Justickis V. Nepilnamečių teisės pažeidėjų charakterio nukrypimai. Kaunas, 1984.
26. Juodraitis A. Asmenybės adaptacija: kintamųjų sąveika. Šiauliai, 2003.
27. Juodraitis A. Deviantinio elgesio vaikai: psichologinės-pedagoginės problemos. Specialiųjų poreikių vaikai. Šiauliai, 1998.
28. Juodraitis A. Nepilnamečių priežiūros institucijos ugdytinių adaptacijos socioedukacinės prielaidos // Socialinis darbas, Nr. 1(3), 2003.
29. Juodraitis A. Psichosocialinis ugdytinio portretas ir ugdytinio tipologija. // Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. – Šiauliai, 2002.

30. Indrašienė V. Socialinio ugdymo technologijos. Vilnius, 2004.
31. Gavėnaitė A. Deviantinės subkultūros // Socialinės deviacijos problemos. Vilnius, 2007.
32. Genailo S., Gotlib R., Romanova L. Narkomanija. Pravovyje I medicinskije problemy. Vladivostok, 1988.
33. Kriminologija. Vilnius, 1994.
34. Kvieskienė G. Socializacijos pedagogika. Įvadas į socialinę pedagogiką. Vilnius, 2000.
35. Kvieskienė G. Socializacija ir vaiko gerovė. Vilnius, 2003.
36. Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje. Teoriniai aspektai. Klaipėda, 2000.
37. Kietytė L. Vaiko teisės // Žmogaus teisės Lietuvoje. Vilnius, 2005.
38. Leliūgienė I. Žmogus ir socialinė aplinka. Kaunas, 1997.
39. Liaudinskienė G., Leliūgienė I. Nepilnamečių socializacija – anachronizmas, utopija ar iššūkis šiuolaikiniams socialiniams mokslams. Pedagogika, 2007, 88 VPU leidykla.
40. Ličko A. Psichopatiji I akcentuaciji u podroostkov. Leningrad, 1977.
41. Michailovič I. Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Vilnius, 2001.
42. Motiejūnas V. Nepilnamečių nusikaltimų socialiniai veiksniai. Interneto žurnalas "Sociumas". 2000, gruodis. <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr22/nepilnameciai.asp>
43. Navaitis G. Moksleivių požiūrį į šeimos vertybes ugdantys veiksniai. Vilnius, 1990.
44. Matijaškaitė A., Ūselė L. Socialinio darbuotojo vaidmuo nepilnamečių justicijos sistemoje: užsienio šalių patirtis. Teisės problemos, 2006, Nr. 4 (54).
45. Noj I. Metodologičeskije problemy sovetskoj kriminologiji. Saratov, 1975.
46. Nepilnamečio asmenybė ir nusikalstamumas. Vilnius, 1984.
47. Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. – Šiauliai, 2002.
48. Oberloskamp H. Paramos jaunimui Lietuvoje ir Vokietijoje teisės ir praktikos palyginimas. Teisės problemos, 2007, Nr. 4 (58).
49. Piliponytė J. Nepilnametis: žmogus, kuriam reikalinga kryptis. Interneto žurnalas "Sociumas". 1999, balandis. <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr3/nepilnameciai.asp>
50. Piliponytė J. Laisvės atėmimas: atlygis už nusikaltimą ar siekis pataisyti. Interneto žurnalas "Sociumas". <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr13/bausme.asp>
51. Pirožkov V. Kriminalnaja psichologija. Moskva, 2001.
52. Ruškus J., Gerulaitis D., Merkys G. Nepilnamečių resocializacijos ypatumai: teorija ir praktika // Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. – Šiauliai, 2002.
53. Sakalauskas G. Socialinė vaikų ir jaunimo nusikalstamo elgesio kontrolė // Socialinės deviacijų problemos, Vilnius, 2007.
54. Sakalauskas G. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje. 2000.
55. Sakalauskas G. Tarptautiniai standartai nepilnamečių justicijoje. 2006.
56. Sniečkutė M. Nepilnamečių nusikalstamumas ir šeima. Interneto žurnalas "Sociumas". 2000, birželis. <http://www.sociumas.lt/Lit/Nr16/nepilnameciai.asp>
57. Šapelytė O., Alifanovienė D. Diagnostinis konstruktas: socialinis ugdymas ir korekcija (socialinis intelektas ir emocinė inteligencija). // Nepilnamečių resocializacija. Priežiūros įstaigų psichosocialinė ir edukacinė situacija Lietuvoje. – Šiauliai, 2002.
58. Šuškevič L. Magistro darbas Rizikos grupės vaikų devintinio elgesio ypatumai Lietuvoje ir Lenkijoje. Vilnius, 2004.

59. Švedas G. Nusikalstamos nepilnamečių grupės ir jų vertybinės orientacijos.// Lietuvos Respublikos baudžiamųjų įstatymų reforma. – Vilnius, 1990.
60. Švedas G. Laisvės atėmimo bausmė: baudžiamosios politikos, baudžiamieji teisiniai ir bausmių vykdymo aspektai. – Vilnius, 2003.
61. Švedas G. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. – Vilnius, 2006.
62. Valickas G. Psichologinės asocialaus elgesio ištakos. Vilnius, 1997.
63. Valickas G. Smurtinių televizijos laidų poveikis žiūrovų agresyvaus elgesio pasireiškimui.// Kriminalinė justicija, 1997, Nr. 7-8.
64. Valickas G. Asmenybės savęs vertinimas. Mokymo priemonė. Vilnius, 1991
65. Vaitekonienė V. Vaikų agresyvaus ir delinkventinio elgesio psichologinės priežastys. Ryšys tarp delinkventinio elgesio ir šeimos įtakos. Delinkventinio elgesio prevencijos principai. // Nepilnamečių kriminalinė justicija. Vilnius, 2001.
66. Vaikų ir jaunimo baudžiamoji atsakomybė. Vilnius, 2001.
67. Winnicott D. W. Vaikas, šeima ir išorinis pasaulis. Vilnius, 2000.
68. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2001.
69. Johnson L. C. Socialinio darbo praktika. Bendrasis požiūris. Vilnius, 2003.

ANKETA

Gerbiamas(a) Moksleivi(e), šios anketos tikslas – išsiaiškinti Tavo požiūrį į mokymąsi, užklasinę veiklą, laisvalaikį, darbą, drausmę, dienotvarkę ir t.t. specialiuosiuose auklėjimo ir globos namuose.

Apklausa anoniminė. Vardo ir pavardės nurodyti nereikia. Atsakymai bus naudojami tik tiriamajam darbui.

Labai prašome nuoširdžiai atsakyti į pateiktus klausimus.

Radeş(usi) atsakymą, labiausiai atitinkantį Tavo nuomonę, apvesk atsakymo numerį skrituliuku arba pažymėk x. Jei pateikti atsakymų variantai neatitinka Tavo nuomonės, gali parašyti savo variantą eilutėje „kita_____“.

Pagarbiai,

Vilma Švedienė

1. Iš kur atvykai? a. miesto;
(prašome apibraukti) b. kaimo.
2. Kiek laiko gyveni šiuose globos namuose? _____ (mėn.)
3. Tavo amžius _____(metai)
4. Lytis (prašome apibraukti) Vyr. Mot.

5. Kaip Tu dabar vertini savo:	Labai blogai	Blogai	Patenkinamai	Gerai	Labai gerai
---------------------------------------	--------------	--------	--------------	-------	-------------

Mokymosi rezultatus	1	2	3	4	5
Užklausinę veiklą (įvairūs būreliai)	1	2	3	4	5
Darbinės veiklos rezultatus	1	2	3	4	5
Laisvalaikį	1	2	3	4	5
Profesinį mokymą	1	2	3	4	5

Vienoje eilutėje – 1 atsakymas.

6. Kodėl Tu eini į mokyklą? Nes: (galima pažymėti kelis variantus)

- a. noriu daugiau sužinoti;
- b. suprantu, kad nebaigęs(usi) mokyklos, sunkiau susirasiu darbą;
- c. jei nepraleisiu pamokų, gausiu paskatinimą;
- d. eina ir mano draugai(ės);
- e. ten galiu pabendrauti su klasės draugais(ėmis);
- f. nėra ką daugiau veikti;
- g. liepia mokytojai, auklėtojai;
- h. jei praleisiu pamokas, gausiu nuobaudą;
- i. neinu;
- j. kita _____

7. Kodėl Tu mokaisi profesijos? Nes: (galima pažymėti kelis variantus)

- a. turint profesiją lengviau susirasti darbą;
- b. mokosi ir mano draugai(ės);
- c. bus geriau įvertintas mano elgesys;
- d. neturiu ką daugiau veikti;
- e. liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugę;
- f. nesimokau;
- g. nežinau;
- h. kita _____

8. Kodėl lankai užklausinės veiklos būrelius (sporto, piešimo, muzikos ir t.t.)? Nes:

(galima pažymėti kelis variantus)

- a. patinka (sportuoti, piešti, dainuoti, groti ir t.t.);
- b. lanko ir mano draugai(ės);
- c. jei lankysiu, bus geriau įvertintas mano elgesys;
- d. neturiu ką daugiau veikti;
- e. liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugę;
- f. nelankau;
- g. nežinau;
- h. kita _____

9. Ką Tu veiki laisvu nuo mokymosi, užklausinės veiklos (būreliai) ir darbo laiku?

(galima pažymėti kelis variantus)

- a. skaitau knygas;
- b. einu į biblioteką;
- c. einu sportuoti;
- d. bendrauju su draugais(ėmis);
- e. žiūriu televizorių;
- f. nieko neveikiu;

- g. neturiu laisvo laiko;
 - h. kita
-

10. Kodėl Tu lankaisi bibliotekoje (skaitykloje)? Nes: *(galima pažymėti kelis variantus)*

- a. mėgstu skaityti;
 - b. ten susirenka mano draugai(ės);
 - c. galiu gauti geresnį elgesio įvertinimą;
 - d. ten galiu ramiai pabūti;
 - e. neturiu ką daugiau veikti;
 - f. ten būdamas(a) galiu išsisukti nuo nemalonių pareigų (darbų);
 - g. nesilankau;
 - h. kita
-

11. Kodėl Tu auklėjimo ir globos namuose dirbi įvairius tvarkymosi darbus? Nes: *(galima pažymėti kelis variantus)*

Jei nedirbi, pereik prie 12 klausimo.

- a. noriu būti naudingas(a);
 - b. mano draugai(ės) irgi dirba;
 - c. bus teigiamai įvertintas mano elgesys;
 - d. kai manęs prašo, negaliu atsisakyti;
 - e. neturiu ką daugiau veikti;
 - f. liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugę;
 - g. nežinau;
 - h. kita
-

12. Kodėl Tu auklėjimo ir globos namuose nedirbi įvairių tvarkymosi darbų?

Nes: *(galima pažymėti kelis variantus)*

- a. manau, kad tai man nėra naudinga;
 - b. mano draugai(ės) irgi nedirba;
 - c. turiu kitų užsiėmimų;
 - d. tingiu;
 - e. nežinau;
 - f. kita
-

13. Kaip Tu spręsdavai nesutarimus iki patekdamas(a) į šiuos specialiuosius ugdymo ir globos namus?	Pasitraukdavau	Bandydavau išsiaiškinti (kalbėtis)	Rėkdavau	Mušdavausi
Su suaugusiais				
Su bendraamžiais				

Vienoje eilutėje – 1 atsakymas. Prašau pažymėti x

14. Kaip Tu sprendi nesutarimus dabar?	Pasitraukiu	Bandau išsiaiškinti (kalbėtis)	Rėkiu	Mušosi

Su suaugusiais				
Su bendraamžiais				

Vienoje eilutėje – 1 atsakymas. Prašau pažymėti x

15. Kas Tau padeda spręsti nesutarimus? (galima pažymėti kelis variantus)

- psichologas;
- auklėtojas;
- mokytojas;
- draugai(ės);
- socialinis darbuotojas (pedagogas);
- konfliktų aptarimas bendraamžių grupėje;
- mano elgesio įvertinimas;
- niekas nepadeda;
- nežinau;
- kita _____

16. Kai Tavo elgsys įvertinamas teigiamai, tau norisi: (galima pažymėti kelis variantus)

- lankyti mokyklą;
- geriau mokytis;
- lankyti užklausinės veiklos būrelius;
- mokytis profesijos;
- dirbti;
- daryti gerus darbus;
- nedaryti nusižengimų;
- man tas pats (nekreipiu dėmesio);
- nežinau;
- kita _____

17. Kaip Tu reaguoji, kai Tavo elgsys įvertinamas neigiamai? (galima pažymėti kelis variantus)

- noriu pasikeisti, kad daugiau nebegaučiau neigiamo įvertinimo;
- pykstu;
- man gėda;
- nesinori ką nors daryti;
- man tas pats (nekreipiu dėmesio);
- nežinau;
- kita _____

18. Kokia Tavo nuomonė apie dienotvarkę? (galima pažymėti kelis variantus)

- padeda mokytis;
- padeda ilsėtis;
- padeda planuoti savo laisvalaikį;
- trukdo užsiimti tuo, kuo noriu;
- nemėgstu suvaržymų;
- man tas pats (nekreipiu dėmesio);
- neturiu nuomonės;

h. kita

19. Kodėl Tu laikaisi dienotvarkės? Nes: (galima pažymėti kelis variantus)

- a. naudinga mano sveikatai;
- b. bus geriau įvertintas mano elgesys;
- c. jos laikosi ir mano draugai(ės);
- d. liepia auklėtojas, mokytojas ar kiti suaugę;
- e. nesilaikau;
- f. nežinau;
- g. kita _____

20. Kokie Tavo santykiai su šeimos nariais? (Šeimos nariai- tėvai, broliai, seserys)	Labai blogi	Blogi	Patenkinami	Geri	Labai geri
Prieš atvykstant į šiuos auklėjimo ir globos namus	1	2	3	4	5
Dabar	1	2	3	4	5

Vienoje eilutėje – 1 atsakymas.

21. Jei Tavo santykiai su šeimos nariais pagerėjo būnant šiuose globos namuose, kas Tau padėjo? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. mokytojų pagalba (patarimai, pokalbiai su Tavim, su tėvais);
 - b. auklėtojų pagalba (patarimai, pokalbiai su Tavim, su tėvais);
 - c. psichologų pagalba (patarimai, pokalbiai su Tavim, su tėvais);
 - d. socialinių darbuotojų pagalba (patarimai, pokalbiai su Tavim, su tėvais);
 - e. šeimos nariai;
 - f. draugai(ės);
 - g. nežinau;
 - h. kiti
-

22. Kodėl Tu vyksti į kultūrinius (teatrą, kiną, koncertą ir t.t.) ar sporto renginius? Nes: (galima pažymėti kelis variantus)

- a. man patinka menas;
 - b. man patinka sportas;
 - c. mano draugai(ės) irgi vyksta;
 - d. tai proga pabūti už auklėjimo ir globos namų teritorijos ribų;
 - e. nėra ką daugiau veikti;
 - f. liepia auklėtojas, mokytojas ar kiti suaugę;
 - g. nevykstu;
 - h. nežinau;
 - i. kita
-

23. Kodėl Tu dalyvauji mokyklos savivaldoje (pvz. mokyklos taryboje)? Nes:
(galima pažymėti kelis variantus)

- a. man įdomu;
- b. liepia draugai(ės);
- c. liepia auklėtojai, mokytojai ar kiti suaugę;
- d. bus geriau įvertintas mano elgesys;
- e. nedalyvauju;
- f. kita _____

24. Kodėl Tu tvarkaisi savo kambarį? Nes: (galima pažymėti kelis variantus)

- a. noriu išmokti savarankiškai tvarkytis;
- b. mėgstu tvarką;
- c. draugai(ės) irgi tvarkosi;
- d. liepia mokytojai, auklėtojai ar kiti suaugę;
- e. bus geriau įvertintas mano elgesys;
- f. nesitvarkau;
- g. nežinau;
- h. kita _____

25. Kokia auklėjimo ir globos namų vieta Tau labiausiai patinka (kur norėtum praleisti daugiausiai laiko)? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. tavo kambarys;
- b. mokyklos klasė(ės);
- c. sporto salė;
- d. kiemas;
- e. dirbtuvės;
- f. biblioteka;
- g. nežinau;
- h. kita _____

26. Kas daro didžiausią įtaką Tavo elgesio gerėjimui, kai Tu esi šiuose auklėjimo ir globos namuose? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. draugai;
- b. mokytojai;
- c. auklėtojai;
- d. socialiniai darbuotojai;
- e. psichologai;
- f. šeimos nariai;
- g. niekas;
- h. kita _____

27. Kokios profesijos norėtum išmokti būdamas šiuose auklėjimo ir globos namuose?

28. Ką Tu planuoji veikti, kai išėsi iš šių auklėjimo ir globos namų?

29 . Kas Tau gyvenime svarbiausia? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. šeima;
- b. tikra draugystė;
- c. galimybė mokytis;
- d. profesija;
- e. sveikata;
- f. padėti kitiems (be atlyginimo);
- g. religija (tikėjimas);
- h. pinigai, turtas;
- i. laisvė;
- j. pramogos, malonumai;
- k. nežinau;
- l. kita _____

30. Kokie žmoės Tau labiausiai patinka? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. sąžiningi;
- b. atsakingi;
- c. mandagūs;
- d. drąsūs;
- e. savarankiški;
- f. darbštūs;
- g. kita _____

31. Kokias teigiamas savo savybes labiausiai vertini? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. pagarba sau ir kitiems;
- b. rūpinimasis kitais;
- c. pareigų vykdymas;
- d. atsakomybė už savo veiksmus;
- e. sąžiningumas;
- f. darbštumas;
- g. nežinau;
- h. kita _____

32. Kas Tau suteikia daugiausiai džiaugsmo? (galima pažymėti kelis variantus)

- a. mokymasis;
- b. užklasinė veikla;
- c. pramogos;
- d. darbas;
- e. bendravimas su šeimos nariais;
- f. bendravimas su mokytojais, auklėtojais;
- g. bendravimas su draugais(ėmis);
- h. religija;
- i. nežinau;
- j. kita _____

DĚKOJU UŽ ATSAKYMUS